

Στρατηγός (ε.α.) Μιχαήλ Κωσταράκος
Επίτιμος Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας
Πρώην Πρόεδρος της Στρατιωτικής Επιτροπής της ΕΕ

Στρατιωτικά Σώματα κατά την Τουρκοκρατία - Μανιάτες

*****

17 Μαρτίου 2021

Αγαπητέ Κύριε Πρόεδρε των Ομοίων,

Κύριοι Βουλευτές,

Αγαπητοί Όμοιοι, αγαπητοί φίλοι,

Κυρίες και Κύριοι,

Αποτελεί εξαιρετική τιμή για μένα η ανάθεση της εκφώνησης του πανηγυρικού της 17^{ης} Μαρτίου 2021 σε αυτή την πολύ αγαπητή παρέα των Ομοίων. Οι Μανιάτες είναι για όλους μας το κορυφαίο σημείο προσωπικής και στρατιωτικής αναφοράς, καθώς ελληνικά στρατιωτικά σώματα δεν υπάρχουν χωρίς Μανιάτες και η ένοπλη Επανάσταση του 1821 δεν υπάρχει χωρίς τα Μανιάτικα στρατιωτικά σώματα. Αυτή τη διάσταση και αυτή τη συμμετοχή θα εξετάσουμε σ αυτή την πανηγυρική ομιλία, σαν ένα ελάχιστο φόρο τιμής στους Μανιάτες, τους ιδιαίτερους προγόνους της ομάδος μας καθώς και την καθοριστική συμμετοχή τους στην επιβίωση του Έθνους για τέσσερις αιώνες στα μαύρα χρόνια της Τουρκοκρατίας, μέχρι την τελική και νικηφόρα εξέγερση το 1821.

Κυρίες και Κύριοι,

Η απελευθέρωση του Έθνους από τον Οθωμανικό ζυγό, που μετρούσε ήδη 4 αιώνες κυριαρχίας δεν θα ήταν και δεν ήταν, μία εύκολη,

αθώα ή αναίμακτη υπόθεση. Απαιτούσε ένοπλο αγώνα εναντίον των στρατιωτικών και παραστρατιωτικών δυνάμεων μίας μεγάλης και ισχυρής αυτοκρατορίας που διέθετε στρατιωτικές δυνατότητες μη συγκρίσιμες με τις δυνατότητες των Ελλήνων ή ακόμα και των λοιπών βαλκανικών λαών μαζί.

Ο ένοπλος αγώνας που απαιτείται για κάθε απελευθερωτική εξέγερση, παρόλη τη συχνά "ρομαντική" ή και πολλές φορές αφελή προσέγγιση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για το συγκεκριμένο θέμα, δεν είναι δυνατόν να διεξαχθεί από φιλήσυχους αγρότες, ειρηνικούς ψαράδες και ναυτικούς ή καλοκάγαθους τσομπάνους, οπλισμένους με λάφυρα.

Η ιστορία του τσοπανόπουλου στα Δερβενάκια που διαμαρτυρήθηκε γιατί δεν είχε όπλα για να πολεμήσει, και το έστειλε ο Κολοκοτρώνης να σκοτώσει Τούρκους και να βρει, πράγμα και που έγινε, μας γεμίζει περηφάνια αλλά δεν απηχεί την ουσία του θέματος. Το τσοπανόπουλο δεν έγινε κλέφτης ή πολεμιστής επειδή πήρε από τους Τούρκους με βίαιο τρόπο ή πιθανόν απλώς βρήκε, ένα γιαταγάκι και δυο πιστόλες. Όσες φορές για οποιοδήποτε λόγο στην ιστορία της Τουρκοκρατίας οι Έλληνες εξεγέρθηκαν χωρίς εμπειρία, εκπαίδευση, οργάνωση, ηγεσία, προετοιμασία και με ελλιπή υποστήριξη, η εξέγερση κατέληξε σε ανελέητη σφαγή, καταστροφές και εξανδραποδισμό από τα τουρκικά στίφη. Παρόλα αυτά οι εξεγέρσεις γινόντουσαν και θα συνεχιζόντουσαν γιατί ο κοινός τόπος όλων ήταν το άσβεστο μίσος προς τον Τούρκο κατακτητή και η επιθυμία να απαλλαγούν από τον τουρκικό ζυγό.

Ο Οθωμανικός στρατός που σίγουρα θα αποστέλλονταν για την καταστολή της εξέγερσης έπρεπε να αντιμετωπιστεί όχι απλώς από ενόπλους αλλά από στρατιωτικούς, «ανθρώπους των όπλων» όπως θα λέγαμε, με πολεμικές δυνατότητες και δικιά τους ιεραρχία, δομή και εμπειρία. Οι ένοπλοι που θα αντιμετώπιζαν αποτελεσματικά τους Οθωμανούς, είχαν και έπρεπε να έχουν, τις δικές τους στρατιωτικές αρετές, κώδικα τιμής, αξιακό σύστημα, εσωτερική ιεραρχία αλλά κυρίως πνεύμα ομάδος, υψηλό ηθικό και στρατιωτική παράδοση. Και αυτά δεν αποκτώνται με τη συμμετοχή σε μία μάχη ή μέσα σε εβδομάδες ή έστω σε μήνες. Ζυμώνονται για χρόνια και αιώνες με ιδρώτα και κυρίως με αίμα, πόνο και θάνατο. Και αυτό ακριβώς συνέβαινε. Αυτές τις ιδιότητες κατά κύριο λόγο στη

Πελοπόννησο τις διέθεταν μόνο οι Μανιάτες. Οι άλλοι θα τις αποκτούσαν στην πορεία.

Δυστυχώς στα χρόνια της Άλωσης δεν υπάρχει εθνικός βυζαντινός στρατός που να έχει απομείνει για να αντισταθεί, γιατί οι Βυζαντινοί είχαν αποκλειστικά μισθοφορικό στρατό. Η διάλυση του εθνικού βυζαντινού στρατού άρχισε αμέσως μετά τον Βουλγαροκτόνο, από τον Κωνσταντίνο τον Θ' τον Μονομάχο ο οποίος για να υπερισχύσει των βυζαντινών φεουδαρχών, διέλυσε τον εθνικό Βυζαντινό στρατό και το σύστημα στρατολογίας και δημιούργησε μισθοφορικό Στρατό, πιστό κατά τη γνώμη του μόνο στον ίδιο. Η κατάσταση έγινε ακόμα χειρότερη όταν ο Μιχαήλ Παλαιολόγος για να στηρίξει πλέον την βυζαντινή φεουδαρχία συνέτριψε τους Ακρίτες που φύλαγαν τα σύνορα και έχασε για πάντα την Μικρά Ασία. Το Βυζάντιο διαχρονικά πλήρωσε πολύ ακριβά αυτές τις ενέργειες με τις ήττες στο Ματζικέρτ και στο Μυριοκέφαλο.

Στο ίδιο διάστημα οι Οθωμανοί Τούρκοι διέγραψαν μια πρωτοφανή πορεία. Η μικρή πρωτόγονη πολεμική ομάδα των 3.000 καβαλάρηδων που έφτασε στην Μ. Ασία κυνηγημένη από τον Ταμερλάνο και μπήκε στην υπηρεσία των Σελτζούκων Τούρκων για να φυλάει τα σύνορά τους, μέσα σε ένα αιώνα με τη βοήθεια των βυζαντινών λαθών και του μουσουλμανικού φανατισμού, κατόρθωσε να αποκτήσει αυτοτέλεια και να γίνει η φοβερότερη πολεμική μηχανή του τότε κόσμου, που αφού επεκτάθηκε ραγδαία σε Μέση Ανατολή και Βόρεια Αφρική, λίγο έλλειψε να καταλάβει και την Ευρώπη.

Ας δούμε όμως πρώτα τι γίνεται στην υπόλοιπη Ελλάδα βόρεια της Μάνης στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Το κύτταρο της ένοπλης χριστιανικής αντίδρασης στην Ηπειρωτική Ελλάδα εκτός από την Πελοπόννησο, είναι οι ένοπλες ορεινές ποιμενικές φάρες. Είναι ένοπλοι για την προστασία τους, γενναίοι, ρωμαλέοι και πολεμοχαρείς, έχουν δοκιμαστεί νικηφόρα στον αγώνα του Σκεντέρμπεη εναντίον των Τούρκων και είναι χριστιανοί. Όσοι αποφύγουν τους μαζικούς εξισλαμισμούς του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα, κάτω υπό την επίδραση της Ορθόδοξης εκκλησίας θα αποτελέσουν μία πολύ ισχυρή μαχητική ομάδα των Χριστιανών της Αυτοκρατορίας.

Σταδιακά θα δημιουργηθούν οι πρώτες περιφερόμενες ένοπλες ομάδες που αρχικά έχουν μοναδικό σκοπό την επιβίωση μέσα από την κλοπή και τη ληστεία. Είναι οι πρώτοι κλέφτες. Είναι όμως ένοπλοι, εκπαιδευμένοι, συνήθως γενναίοι και έμπειροι πολεμιστές, πάντα έτοιμοι να τιμήσουν τον κώδικα ζωής και τιμής των κλεφτών. Τις περισσότερες φορές προδομένοι θα βρουν μαρτυρικό θάνατο για παραδειγματισμό. Φυσικά προσφέρουν τις υπηρεσίες τους προστατεύοντας από άλλους κλέφτες τα χωριά μίας περιοχής ή και ολόκληρες περιοχές, δημιουργώντας έτσι τον αρματολισμό. Ο αρματολισμός παρουσιάζεται όχι μόνο σαν μορφή κοινωνικής οργάνωσης του Χριστιανικού πληθυσμού αλλά και σαν ένας θεσμός περιφερειακής προστασίας της αυτοκρατορίας, όταν το οθωμανικό κράτος αν και πανίσχυρο εξακολουθούσε να έχει πολλά γεωγραφικά κενά στην άσκηση της κυριαρχίας του, κυρίως σε πληθυσμούς ορεινών και δυσπρόσιτων περιοχών που δεν παρουσίαζαν ενδιαφέρον υποταγής και λαφυραγωγίας.

Ο Αλή-πασά Τεπελενλής, η δεσπόζουσα αυτή Τουρκαλβανική μορφή του τέλους του 18^{ου} αιώνα, προσπάθησε να ανατρέψει τις ισορροπίες κλεφτών-αρματολών για να επιβάλλει και να διατηρήσει πιστά σε αυτόν πρόσωπα στα αρματολίκια ανεξαρτήτως θρησκείας, εξοντώνοντας τους απείθαρχους οπλαρχηγούς. Αυτές οι παρεμβάσεις του Αλή πασά και αυτοί οι σκληροί και εναλλασσόμενοι αγώνες των Χριστιανών οπλαρχηγών με τον δυνάστη των Ιωαννίνων, έδωσαν την ευκαιρία στους κλέφτες και τους αρματολούς να αποκτήσουν μία κυρίαρχη θέση στο ελληνικό εθνικό αφήγημα ως η «μαγιά της λευτεριάς» σύμφωνα με τη δημοφιλή έκφραση του Μακρυγιάννη.

Στο Μοριά, στην Πελοπόννησο τα πράγματα έχουν εξελιχθεί διαφορετικά. Μετά τους Βενετοτουρκικούς πολέμους οι Τούρκοι σαρώνουν τα πάντα και κυριαρχούν πλήρως στο Μωριά και δεν έχουν ανάγκη συμβιβασμών με κανένα ένοπλο, εκτός από τη Μάνη. Οι προεστοί όμως θα προσλάβουν τις δικές τους ομάδες προστασίας, που θα πάρουν την ονομασία «Κάπποι». Είναι οι Μωραΐτες αντίστοιχοι των «αρματολών» που όμως δεν εξαρτώνται από τους Τούρκους. Στο Μοριά, οι Κάπποι, οι τοπικοί «αρματολοί» όπως ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ανήκουν αποκλειστικά στους προεστούς και εκτελούν γι' αυτούς καθήκοντα σωματοφυλακής, ένοπλης αγροφυλακής και χωροφυλακής.

Οι αρματολοί, και οι κλέφτες όμως δεν ήταν μόνοι. Δύο περιοχές, το Σούλι και η Μάνη ξεχώρισαν και έγιναν περικόλειστες κοινότητες - φρούρια διεκδικώντας ελευθερία και αυτονομία ενώ στις θάλασσες οι Έλληνες ναυτικοί από τα νησιά του Αιγαίου, τη Μάνη αλλά και κάποιες παράκτιες πόλεις, επανδρώνουν τόσο τους Χριστιανικούς όσο και τους οθωμανικούς στόλους, αποκτώντας πολύτιμη εμπειρία την οποία θα χρησιμοποιούσαν αργότερα στον Αγώνα.

Το Σούλι δημιουργήθηκε το 15^ο αιώνα στην παλιά Θεσπρωτία από διωγμένες ποιμενικές αρβανίτικες φάρες, που προσπάθησαν να αποφύγουν τους Τούρκους ενώ συγχρόνως με τις συνεχείς επιδρομές τους εξασφάλισαν δικαιώματα από τους Τούρκους και φόρους από τα γύρω πεδινά χωριά. Αποτελούνταν από 30 φάρες με 613 οικογένειες που αριθμούσαν 2.500 πολεμιστές. Η κύρια απασχόληση των Σουλιωτών ήταν η ποιμενική ζωή και τα όπλα. Ήταν θρήσκοι, αλαζόνες, δεινοί χορευτές και ορμητικοί στον πόλεμο. Ήταν σκληροί, εξαιρετικά πειθαρχικοί και άξιοι πολεμιστές, σεβαστοί σε όλη την Ευρώπη και περιφρονούσαν απόλυτα τους δειλούς. Το ίδιο σκληρές στον πόλεμο ήταν και οι γυναίκες τους.

Με τους αρματολούς των γύρω περιοχών ποτέ δεν απέκτησαν στενές ή καλές σχέσεις. Αν είχαν συνασπισθεί με τους αρματολούς, θα συγκροτούσαν μία δύναμη που ούτε ο Αλή ούτε κανένας άλλος πασάς θα τολμούσε ή θα μπορούσε να αντιμετωπίσει. Δυστυχώς το Σούλι δεν είδε άλλα συμφέροντα πέρα από τα συμφέροντα του Σουλίου. Ακόμη και τα συμφέροντα αυτά όμως τα αντίκριζαν μέσα από τα συμφέροντα της φάρας και της οικογένειας.

Με τρεις εκστρατείες, ο Αλή πασάς κατόρθωσε να καταλάβει το Σούλι και να εξαναγκάσει τους Σουλιώτες που απέμειναν, να εξορισθούν στα Επτάνησα από όπου επέστρεψαν για να μετάσχουν στην εθνική εξέγερση. Όταν θα αναπτυχθεί η Εθνική Ιδέα, θα βρει στους αγώνες του Σουλίου, και στον πόθο τους για τη λευτεριά, όπως και στις θρυλικές θυσίες τους όπως στο Ζάλογγο, έστω και εκ των υστέρων, ένα λαμπρό παράδειγμα πατριωτικής δράσης και υπέρτατης θυσίας για την πατρίδα και θα προβάλλει ευρύτατα, τις πολεμικές αρετές, τους αγώνες και τις θυσίες τους.

Η Μάνη ήταν ο άλλος πόλος ένοπλης κοινωνίας και στρατιωτικής αριστείας με ασύγκριτα όμως μεγαλύτερη συμμετοχή στον αγώνα. Ήταν ένας απομονωμένος τόπος, στον οποίο συγκεντρώθηκαν ανυπότακτα φύλα που ήταν πολύ δύσκολο να κατακτηθούν και έτσι και οι Βυζαντινοί και οι Φράγκοι αρκέστηκαν σε φόρο υποτέλειας.

Δημιουργήθηκε έτσι ένας χώρος - κρησφύγετο στον οποίο κατέφυγαν όλοι οι κυνηγημένοι και ήταν όλοι καλοδεχούμενοι, γιατί η Μάνη χρειαζόταν άνδρες για να αμυνθεί. Άργησαν να εκχριστιανιστούν και για αιώνες θεωρούσαν τους εαυτούς τους Έλληνες και όχι Ρωμαίους, κάτι που στα χρόνια του Βυζαντίου μπορούσε να επισύρει την ποινή του θανάτου. Οι κάτοικοι πίστευαν βαθιά ότι ήταν απευθείας απόγονοι των Σπαρτιατών και την πίστη αυτή την διατήρησαν ανά τους αιώνες. Ο Τζον Σόρει Μόριτ, ένας φιλέλληνας και αρχαιολάτρης περιηγητής που έφτασε στη Μάνη το 1795 περιγράφει: «Τα μάτια τους σπίθιζαν όταν μιλούσαν για τους αρχαίους Σπαρτιάτες. Κι όσο οι εχθρικές εκδηλώσεις τους ήταν ύπουλες και άγριες, τόσο η φιλία τους απαραβίαστη. Ο ξένος που θα έφτανε στη πόρτα τους ήταν ιερός».

Η ένοπλη αντίδραση του κατακτημένου χριστιανικού λαού εμφανίζεται αμέσως μετά την Άλωση υπό την ηγεσία Βυζαντινών ή Ενετών πολεμαρχών. Στην πρώτη εξέγερση στο Μοριά ήδη το 1463 με υποκίνηση της Βενετίας, ηγούνται ο Κορκόντυλος Κλαδάς, ένας Ηπειρώτης από βυζαντινή στρατιωτική οικογένεια με διασυνδέσεις με τους Ενετούς, που ηγείται των Μανιατών.

Οι Ενετοί γρήγορα εγκατέλειψαν τους εξεγερθέντες και οι Τούρκοι προσποιήθηκαν ότι τους συγχώρεσαν, για να δημιουργήσουν αντιενετικό κλίμα και συναίσθημα. Κερδισμένοι βγήκαν οι Μανιάτες γιατί όλοι οι Πελοποννήσιοι που δεν πίστεψαν στην τουρκική συγχώρεση κατέφυγαν ή έμειναν ασφαλείς στη Μάνη γεγονός που πολλαπλασίασε τον πληθυσμό της.

Οι εξεγέρσεις όμως συνεχίστηκαν. Τον Ιούνιο του 1570 οι Μανιάτες μαζί με τον Βενετσιάνικο στόλο κατέλαβαν το Κάστρο που είχε κτιστεί πιθανόν από τον Ιουστινιανό στη Μάνη και το κατεδάφισαν. Συνέχισαν τις τολμηρές επιδρομές τους στο Μυστρά, τη Μονεμβασιά και την Καλαμάτα, με επιτυχία αλλά χωρίς συνέχεια.

Οι επαναστατικές κινήσεις των Μανιατών εντάθηκαν στις αρχές του 17ου αιώνα, ενώ παράλληλα στράφηκαν προς τους Ισπανούς βασιλείς ζητώντας βοήθεια. Μόνο ο Δούκας του Nevers, Κάρολος Gonzaga, ενδιαφέρθηκε όχι τόσο για τους Μανιάτες που θα ήταν η αφετηρία και η αφορμή, όσο για την απελευθέρωση και κυριαρχία στην Ελλάδα. Όταν όμως ο πολεμικός στόλος που είχε οργανωθεί για την επιχείρηση καταστράφηκε σε άλλες επιχειρήσεις το 1625, το όραμα της σταυροφορίας του δούκα του Nevers έσβησε οριστικά.

Το 1661 οι Μανιάτες ύψωσαν πάλι τη σημαία της Επανάστασης και λεηλάτησαν μαζί με τους Βενετούς την Καλαμάτα. Η επανάσταση στο Μοριά όμως και πάλι δεν γενικεύτηκε.

Οι Μανιάτες απτόητοι συνέχιζαν να αποτελούν εφιάλτη για τον οθωμανικό στόλο. Γύρω στα τέλη του 1667 έφτασαν στο σημείο να εισχωρήσουν νύχτα ανάμεσα στον οθωμανικό στόλο που πολιορκούσε την Κρήτη πυρπολώνοντας και λεηλατώντας κάτω από τα κανόνια του Μεγάλου Βεζίρη, σε αντίποινα για κάποιους Μανιάτες που οι Τούρκοι είχαν συλλάβει και είχαν σουβλίσει. Η παράτολμη δράση τους παραλίγο θα κατόρθωνε να διαλύσει την ίδια την πολιορκία.

Ο Μεχμέτ Κιουπρουλής, ο Μεγάλος Βεζίρης της οθωμανικής αυτοκρατορίας, βλέποντας ότι δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει τους Μανιάτες, τους πρότεινε να συνεργαστούν προσφέροντάς τους διπλάσιο μισθό απ' ότι έπαιρναν οι στρατιώτες στον πόλεμο. Οι Μανιάτες αρνήθηκαν και συνέχισαν τις πειρατικές τους επιδρομές. Έξαλλος ο Κιουπρουλής διέταξε τον διαβόητο πειρατή Χασάν Μπαμπά, που ήταν ο καλύτερος Τούρκος ναυτικός, να πάει στα παράλια της Μάνης και να την υποτάξει.

Πραγματικά ο Χασάν Μπαμπά έφτασε στον Λακωνικό Κόλπο με άρτια εξοπλισμένο στόλο και υψώνοντας λευκή σημαία πρότεινε στους Μανιάτες αμνηστία αν του έδιναν μερικούς ομήρους. Οι Μανιάτες κάλεσαν γενικό συναγερμό και συγκέντρωση. Τελικά, οι γυναίκες έδωσαν τη λύση μπένοντας επικεφαλής των πολεμιστών από την Ανδρουβίστα και τις Κιτριές την ώρα που ο Χασάν Μπαμπά επιχειρούσε απόβαση. "Οι απειλητικές φωνές των γυναικών που έφταναν ως τον ουρανό και οι άγριοι αλαλαγμοί των ανδρών ανάγκασαν τον Χασάν να μην διακινδυνεύσει την αποστολή". Τη νύχτα δέκα Μανιάτες ρίχτηκαν στη θάλασσα κι

έκοψαν τα σχοινιά από τις άγκυρες των πλοίων του στολίσκου. Δύο απ' αυτά έπεσαν πάνω στους βράχους και διαλύθηκαν. Οι Μανιάτες τα λεηλάτησαν κι αιχμαλώτισαν πολλούς Τούρκους. Ντροπιασμένος ο Χασάν Μπαμπά έφυγε αφού μόλις κατάφερε να σωθεί ο ίδιος.

Ο Μέγας Βεζίρης Κιουπρουλής βλέποντας ότι δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει τους Μανιάτες με κανέναν τρόπο, χρησιμοποίησε ένα ασφαλές τέχνασμα: τη διχόνοια. Σε αυτό συνεισέφερε και ο πιο περιβόητος πρώτος Μανιάτης ηγεμόνας, ληστοπειρατής και τυχοδιώκτης Λιμπεράκης Γερακάρης. Η διχόνοια, είχε δυστυχώς ήδη κάνει την εμφάνισή της στη Μάνη, όπου πάλευαν για τα πρωτεία δύο φατρίες: των Γιατράκων που κρατούσαν την καταγωγή τους από τους Μεδίκους, και των Στεφανόπουλων. Η διαμάχη με τη βοήθεια του Γερακάρη και των Τούρκων έληξε με τη μερική εξόντωση και φυγή της οικογένειας των Στεφανόπουλων στην Κορσική.

Ο Γερακάρης γεννήθηκε στη Μάνη και από την ηλικία των 15 ετών, υπηρέτησε στον βενετικό στόλο ως κωπηλάτης, γρήγορα όμως απέκτησε δικό του πλοίο και επιδόθηκε στην πειρατεία. Μέχρι το 1710 που πέθανε υπηρέτησε πολλάκις εναλλάξ τους Τούρκους και τους Βενετούς και την πειρατεία. Ίσως ούτε ο ίδιος ήξερε γιατί και για ποιον πολεμούσε κάθε φορά. Θα μπορούσε να προσφέρει πολύ περισσότερα στον τόπο του, αλλά η απληστία και η φιλοδοξία του τον οδήγησαν σε λαθεμένες αποφάσεις και ενέργειες.

Οι επτά τουρκοβενετικοί πόλεμοι που καλύπτουν ιστορικό χρόνο 250 ετών διαρκών εξεγέρσεων και απελευθερωτικών αγώνων με μόνιμη Μανιάτικη συμμετοχή, σφυρηλατούν με το αγωνιστικό φρόνημα των Μανιατών την εθνική συνείδηση των Νέο-Ελλήνων μέσα στους νέους ιστορικούς όρους της Βαλκανικής και της Ευρώπης.

Μετά το 1715 που σημειώνεται η τελευταία εξέγερση, οι Ενετοί παρακμάζουν και αποχωρούν από το προσκήνιο και οι σάλπιγγες της εξέγερσης περνούν στα χέρια των Ρώσων. Ο πόλεμος ξεσπάει το 1768 και στον ελλαδικό χώρο ξεσπούν απίστευτες ωμότητες από τον τουρκικό όχλο. Είναι τα γνωστά Ορλωφικά, από το όνομα του Ρώσου στρατηγού Κόμη Ορλώφ που ήρθε στην Ελλάδα για να ηγηθεί της εξέγερσης. Οι κοτζαμπάσηδες και οι κάποιι συνασπίζονται και λαμβάνουν τα μέτρα τους

για να σώσουν τη ζωή τους και την περιουσία τους. Η Υψηλή Πύλη θεωρεί τον εξισλαμισμό σίγουρη λύση για να αντισταθμιστεί η ρωσική επιρροή και προπαγάνδα και οι προληπτικές βιαιότητες σε βάρος του πληθυσμού κυριαρχούν στην Πελοπόννησο. Οι Ρώσοι όμως δεν υπόσχονται λευτεριά. Υπόσχονται ότι αν νικήσουν, η Βαλκανική θα προσαρτηθεί και θα γίνει μία επαρχία της Ρωσίας. Παρόλα αυτά ο ξεσηκωμός των κάππων και των αρματολών είναι μεγάλος και πρωτοφανής. Για πρώτη φορά στην ιστορία, οι προεστοί και όλοι οι ένοπλοι, συντάσσονται στην ίδια παράταξη. Οι Μανιάτες όμως, έμπειροι επαγγελματίες στρατιώτες, αρνούνται στην πλειονότητά τους να εξεγερθούν συντεταγμένα γιατί οι Ρώσοι δεν αποδέχονται τη Μανιάτικη αυτονομία. Το κίνημα εξαπλώνεται στο μεγαλύτερο μέρος του Μοριά. Ο λαός όμως απουσιάζει γιατί στο λαό ο Κόμης Ορλώφ υπόσχεται μόνο την Ουράνια Βασιλεία. Γίνονται επικλήσεις στο χριστιανικό συναίσθημα αλλά καμία επίκληση στην εθνική ταυτότητα ή σε κοινωνικές, φορολογικές ή ιδιοκτησιακές αλλαγές. Αν οι Ρώσοι επρόκειτο να αναλάβουν αυτές τις περιοχές, δεν υπήρχε λόγος να δώσουν υποσχέσεις ή να αναζωπυρώσουν συζητήσεις για την εθνική ταυτότητα.

Ο Μοριάς ξεσηκώνεται καθολικά χωρίς όμως το λαό του, και οι επιτυχίες οφείλονται στους κάππους και τους κλέφτες που μίσθωσαν οι προεστοί. Μετά από κάποιες επιτυχίες, ο στρατός του κινήματος διαλύεται πανικόβλητος μπροστά στα τείχη της Τριπολιτσάς. Το κίνημα καταρρέει και όσοι προεστοί ενεπλάκησαν, προσπαθούν να ξεφύγουν με τα ρωσικά ή ελληνικά πλοία στα Επτάνησα ή σε ασφαλείς περιοχές όπως η Μάνη, που ανέπαφη οχυρώνεται άμεσα. Η εξέγερση και τελικά η αναχώρηση των προεστών από την Πελοπόννησο απορρυθμίζει πλήρως τον διοικητικό και κοινωνικό ιστό στο Μοριά και ο Σουλτάνος πρέπει να λάβει σοβαρά μέτρα για την αποκατάσταση της τουρκικής κυριαρχίας.

Μόνιμες τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις δεν υπήρχαν στο Μοριά. Ο Σουλτάνος για την αποκατάσταση της Τουρκικής κυριαρχίας νοίκιασε τις υπηρεσίες δύο Αλβανών μπέηδων μπουλκμπασήδων, και τους έδωσε πλήρη ασυδοσία στις λεηλασίες. Οι μπουλουκμπασήδες αυτοί ήταν επικεφαλής ιδιωτικών ένοπλων σωμάτων Τουρκαλβανών που πολεμούσαν με αμοιβή μισθό και λάφυρα. Ανήρχοντο από 30.000 μέχρι 60.000 άνδρες, αριθμός που αυξανόταν διαρκώς με νέες στρατολογήσεις Τουρκαλβανών με κίνητρο τα λάφυρα. Παράλληλα, σε όλες τις πόλεις οι ιμά-

μηδες ξεδίπλωσαν την πράσινη σημαία του τζιχάντ και του Προφήτη, και αυτό έδωσε το σύνθημα για μαζικές σφαγές και καταστροφές σε βάρος των Χριστιανών ανεξάρτητα από τη συμμετοχή τους στον ξεσηκωμό. Χιλιάδες Χριστιανοί σφαγιαστήκαν ή πουλήθηκαν δούλοι.

Οι αρματολοί, οι κάπτοι και οι κλέφτες, αντιστάθηκαν αλλά μάταια. Παρόλο που δημιουργήθηκε μαζικό κύμα κλεφτουριάς που έφτασε τις 4-5.000 άνδρες στα βουνά, η καταστροφή του τόπου ήταν ολοκληρωτική. Από τις 800.000 του 1770, ο πληθυσμός μέσα σε εννέα χρόνια έπεσε στις 150.000. Όταν οι Τουρκαλβανοί λεηλάτησαν πλήρως τους Χριστιανούς, στράφηκαν προς τους Τούρκους και άρχισαν να λεηλατούν και αυτούς. Ο Σουλτάνος επενέβη. Οι μπουλουκμπασήδες αρνήθηκαν να υπακούσουν τον Σουλτάνο και συνέχισαν τις λεηλασίες.

Στην αρχή ο Σουλτάνος πίστεψε ότι ήταν θέμα προσώπων. Έστειλε στο Μοριά διαδοχικά έντεκα πασάδες και σερασκέρηδες με στρατό χωρίς αποτέλεσμα. Το 1779 επιτέλους στέλνει τον Γαζί Χασάν Τζετζαϊρλή καπουδάν-πασά Μαντάτογλου, τον αρχιναύαρχο, που έμεινε στην ιστορία σαν Χασάν πασάς. Είναι αυτός που έπεισε τον Σουλτάνο το 1774 να μη δώσει γενική διαταγή εξόντωσης όλων των Ελλήνων στην Αυτοκρατορία με το επιχείρημα: «Αν σκοτώσουμε όλους τους Έλληνες ποιος θα πληρώνει το χαράτσι;». Αυτός μόλις έφτασε στον Ισθμό, ζήτησε από όλους, Χριστιανούς και Μωαμεθανούς να έρθουν να προσκυνήσουν, με εξαίρεση 17 συγκεκριμένα άτομα που ζητούσε τα κεφάλια τους. Σε όσους προσκυνούσαν έδινε πλήρη αμνηστία. Ο αρχικλέφτης τότε Κωνσταντής Κολοκοτρώνης το απέφυγε με εύσχημο τρόπο, και ο πασάς έδειξε ότι δεν έδωσε σημασία. Η Μάνη παρέμεινε εκτός του σχεδιασμού του, μόνη και απόρθητη.

Από τους Τουρκαλβανούς, οι Τσάμηδες προσκύνησαν και έφυγαν προς την Αλβανία με τα λάφυρά τους, ενώ μία άλλη ισχυρή φάρα οι Μπεκιάρηδες, περίπου 7.000 άνδρες αρνήθηκαν να προσκυνήσουν και αποφάσισαν να αντιμετωπίσουν μόνοι τους Έλληνες και Τούρκους. Η καθοριστική μάχη έγινε γύρω από τη Τριπολιτσά με επικεφαλής των Ελλήνων κατά κύριο λόγο τον Κωνσταντή Κολοκοτρώνη με 3000 κλέφτες, και εκεί οι Τουρκαλβανοί συνετρίβησαν και εξοντώθηκαν. Τελικά, μόνο 700 Τουρκαλβανοί κατόρθωσαν να ξεφύγουν προς την Ρούμελη παίρνοντας ομήρους πριν αναχαιτισθούν οριστικά και εξοντωθούν σε ενέδρα

από τους κλέφτες των Γρεβενών. Έτσι ολοκληρώθηκε η δράση των Τουρκαλβανών στη Πελοπόννησο.

Ο Χασάν Πασάς τότε έβαλε μπροστά την δεύτερη φάση του σχεδίου του: την υποταγή της Μάνης και την εξόντωση όσων είχαν καταφύγει εκεί.

Η Μάνη κινδύνευε πραγματικά. Ο Χατζή Οσμάν μπέης επικεφαλής 8.000 Τουρκαλβανών ανέλαβε να καταλάβει τη Μάνη. Οι Μανιάτες με μία νυχτερινή επίθεση στην οποία μετείχαν όπως συνήθως και οι γυναίκες και ηγούντο παπάδες, και εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία των Τουρκαλβανών να πολεμήσουν τη νύκτα, τους κατέσφαξαν και κατέλαβαν όλο το πολεμικό υλικό τους. Ο Χατζή Οσμάν επανήλθε με 16.000 άνδρες, ιππικό και πυροβολικό, αλλά δεν απέφυγε την ήττα από νέα νυχτερινή επίθεση των Μανιατών με την ίδια σύνθεση, όπου σκοτώθηκαν τα δύο τρίτα της δύναμης του και ο ίδιος. Μετά από αυτή την ήττα, οι Τούρκοι κατάλαβαν ότι έπρεπε να μεταχειριστούν μη στρατιωτικά μέσα για τον επηρεασμό και τον έλεγχο της Μάνης.

Ο Χασάν πασάς αναγνωρίζοντας ότι δεν θα μπορούσε να κυριαρχήσει στη Μάνη εκμεταλλεύτηκε την εσωτερική διχόνοια των Μανιατών καπεταναίων και με τη βοήθεια του Φαναριώτη έλληνα διερμηνέα του Στόλου, Νικολάου Μαυραγάνη, έγινε ρυθμιστής των θεμάτων της Μάνης. Η Μάνη, χωρίς μάχη, έγινε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και φόρου υποτελής, και ο Μανιάτης αρχικαπετάνιος μετατράπηκε σε Μπέη, τον επονομαζόμενο Μανιατμπέη, διορισμένος από το Σουλτάνο. Ο φόρος δεν ήταν σημαντικός, η τουρκική διείσδυση και επιρροή όμως ήταν.

Από όλους τους Μανιάτες καπετάνιους, ο ισχυρότερος που αρνήθηκε να προσκυνήσει ήταν ο Παναγιώταρος Βενετσανάκης που ένωσε τις δυνάμεις του με τον Κωνσταντή Κολοκοτρώνη και οι δυο καπετάνιοι συνέχισαν μόνοι τους τις μάχες κατά των Τούρκων. Η πορεία των κλεφτών όμως ήταν πια προδιαγεγραμμένη. Ο λαός δεν επιθυμούσε τη συνέχιση του πολέμου με τους Τούρκους και δεν τους υποστήριζε πια, και γι' αυτό και αυτοί αναγκάστηκαν να ξαναγίνουν αυτό που έλεγε το όνομα τους, κλέφτες και ληστές. Οι εναπομείναντες κλέφτες δεν κατάλαβαν ότι ο καιρός των Τουρκαλβανών είχε περάσει και ότι οι προσκυνημένοι καπετάνιοι του Μοριά, της Μάνης και της Ρούμελης είχαν πια συμμαχήσει με

τους Τούρκους. Το Μανιάτικο καπετανάτο του Παναγιώταρου έγινε το ασφαλές ορμητήριο όσων αρνούσαν να προσκυνήσουν, χωρίς όμως να έχει καμία υποστήριξη από τους άλλους Μανιάτες καπετάνιους.

Οι αντάρτες - Κολοκοτρωναίοι και ο Παναγιώταρος με 500 περίπου άνδρες - συγκεντρώθηκαν στον πύργο των Βενετσανάκηδων στην Καστάνια όπου δόθηκε η τελική μάχη των δυο καπεταναίων με τους Τούρκους και τους προσκυνημένους αρματολούς, τους κάππους και τους οπλαρχηγούς που τους συνόδευαν. Συνολικά 14.000 άνδρες. Ο Χασάν πασάς ποτέ δεν συγχώρησε τον Κωνσταντή Κολοκοτρώνη που δεν τον προσκύνησε, παρόλη την καθοριστική βοήθειά του εναντίον των Τουρκαλβανών. Οι δυο καπεταναίοι ήταν καταδικασμένοι και βρήκαν τραγικό θάνατο μαχόμενοι. Ήταν μια χαμένη υπόθεση από τη στιγμή που την αποφάσισαν. Ήταν η πάλη ενάντια στο αναπόφευκτο. Και έχει μέσα της κάτι από το τραγικό μεγαλείο των αρχαίων τραγωδιών. Ο θάνατος των αρχικαπετανίων σήμανε το τέλος της κλεφτουριάς με τη μορφή του λαϊκού κινήματος, διατήρησε όμως ζωντανό το πνεύμα της ένοπλης αντίδρασης κατά της αλβανικής και τουρκικής καταπίεσης. Μερικοί μεγάλοι κλέφτες όπως ο Κολοκοτρώνης και ο Νικηταράς έχουν επιζήσει και διαφεύγουν στα Επτάνησα για να σωθούν, αλλά δεν υποστηρίζονται την στιγμή αυτή από λαϊκό μαζικό κίνημα, τουλάχιστον μέχρι την επόμενη εξέγερση. Και η επόμενη εξέγερση θα είναι πιο οργανωμένη, πιο αποφασιστική, με καλύτερη ηγεσία και θα φέρει την πολυπόθητη νίκη και ελευθερία.

Η κοινωνική ζωή και η καθημερινή ζωή στη Μάνη βασιζόταν στην ένοπλη πατριά, στην αρρενογονική οικογένεια, στο οικιστικό σύστημα των πύργων και των πυργόσπιτων που συνιστούσαν την αμυντική οχύρωση, στους σταθερούς και απaráβατους κώδικες τιμής, στην αυτοδικία και στην αντεκδίκηση και τελικά στην εμπόλεμη ζωή και στην πειρατεία. Η ταξική διαστρωμάτωση της μανιάτικης κοινωνίας διαχώριζε τους μεγαλογένητες από τους αχαμνότερους ή φαμέγους. Στο σύνολο της όμως η μανιάτικη κοινωνία ήταν διαρκώς έτοιμη να αντιμετωπίσει όχι μόνο εχθρική αλλά και εμφύλια επίθεση και γι' αυτό οργάνωσε την κοινωνική ζωή της με τη μορφή μίας κλειστής στρατιωτικής ετοιμοπόλεμης κοινωνίας που ομοιάζει με τους αρχαίους Σπαρτιάτες ή τους γιαπωνέζους σαμουράι. Τα αρσενικά μέλη της οικογένειας κυριαρχούσαν απόλυτα και ο πληθυσμός της Μάνης, της πατριάς και της οικογένειας μετριόταν απο-

κλειστικά σε τουφέκια. Τα μανιάτικα τουφέκια λοιπόν, μισθοφόροι στρατιώτες στην υπηρεσία του καπετάνιου τους, πριν την επανάσταση έφθαναν στις 8.500 περίπου.

Η Μάνη δεν ήταν καθόλου εύφορη. Τα δημητριακά μόλις που έφταναν για τον πληθυσμό σε μια καλή χρονιά. Κανένας στη Μάνη δεν έκανε εμπόριο για δύο λόγους: πρώτον, γιατί κανένας δεν είχε κεφάλαια και δεύτερον, γιατί δεν είχαν καμία γνώση της δουλειάς. Στην πραγματικότητα, δεν είχαν γνώση καμίας δουλειάς, γιατί όλες τις δουλειές τις έκαναν οι γυναίκες. Μόνο ο μπέης μπορούσε να πουλάει τα εμπορεύματα του τόπου και εκχωρούσε τα αντίστοιχα δικαιώματα σε πλειοδότες. Δεν υπήρχαν έμποροι εγκατεστημένοι στη Μάνη και δεν υπήρχαν προμήθειες ή άλλα έξοδα. Οι έμποροι έρχονται στη συγκομιδή προστατευόμενοι από την οικογένεια με την οποία συναλλάσσονται και φεύγουν αμέσως μόλις τελειώσει η δουλειά τους.

Όπως γίνεται αντιληπτό οι Μανιάτες δεν μπορούσαν να ζήσουν ούτε από την καλλιέργεια της γης και τις ελιές ούτε από ουσιαστικά ανύπαρκτες εμπορικές δραστηριότητες. Για να ζήσουν, οι άνδρες έφευγαν και γινόντουσαν μισθοφόροι ή πειρατές. Έμποροι ή πειρατές πολλές φορές, ήταν η άλλη όψη του ίδιου νομίσματος ή όπως λέει ο λαϊκός ποιητής Νικήτας Νηφάκος «στα φανεράπραματευτές και στα κρυφάκουρσάροι».

Θα πρέπει όμως να γίνει αντιληπτό ότι η τότε διάσταση της πειρατείας ήταν πολύ διαφορετική από αυτή που έχουμε σήμερα. Όλες οι χώρες διέθεταν εκτός από τον επίσημο στόλο τους και ένα ανεπίσημο στόλο καταδρομέων-πειρατών που φρόντιζε να αναχαιτίζει και να «απαλλοτριώνει» τη διακίνηση του πλούτου των αντιπάλων χωρών χωρίς η χώρα του να χρεώνεται επίσημα την επίθεση αυτή και να υφίσταται συνέπειες και αντίποινα.

Οι κουρσάροι λοιπόν, ουσιαστικά ήταν επαγγελματίες στρατιωτικοί και ναυτικοί, μισθοφόροι της θάλασσας, τους οποίους χρησιμοποιούσαν τα κράτη για να προκαλούν καταστροφές στους αντιπάλους τους. Είναι πασίγνωστοι οι Άγγλοι πειρατές όπως ο σερ Φράνσις Ντρέηκ και ο σερ Χένρυ Μόργκαν που τιμήθηκαν και δοξάστηκαν από τις χώρες του, αλλά και ο Γάλλος Ρομπέρ Συρκούφ, οι Ιωαννίτες Ιππότες της Ρόδου και της Μάλτας, επιφανείς ναύαρχοι από άλλες ευρωπαϊκές χώρες και κυρίως

στην Τουρκία οι τρομεροί εξωμότες αδελφοί Μπαρμπαρόσα, ο Χαιρεντίν και ο Ορούτς Ρείς. Όλοι τους αποτελούν ένδοξες μορφές της ναυτικής ιστορίας και παράδοσης των χωρών τους.

Γρήγορα, το ευρύ φάσμα πειρατικών δραστηριοτήτων των Μανιατών, και η εξοικείωση τους με το υγρό στοιχείο, τους έκαναν περιζήτητους κουρσάρους. Οι Άγγλοι εκπαίδευαν Μανιάτες για πληρώματα των πειρατικών καταδρομικών πλοίων τους στη Μινόρκα της Ισπανίας, και οι Ρώσοι για χρόνια επάνδρωναν τα πειρατικά τους πλοία με Μανιάτες στη Μεσόγειο.

Η έναρξη της Μανιάτικης πειρατείας τοποθετείται το 1600. Η πρώτη μορφή πειρατείας που εφαρμόστηκε στη Μάνη, ήταν μοναδική εφεύρεση. Επειδή αρχικά δεν μπορούσαν να αποκτήσουν πλοία, λόγω της οικονομικής δυσπραγίας, εκτελούσαν πειρατεία από την ακτή. Παραπλανούσαν με λάθος φάρους και φωτεινά σήματα, δένοντας ένα φανάρι στο λαιμό μιας κασίκας, ώστε τα πλοία που πλησίαζαν στην ακτή να συντριβούν στα βράχια ή να αγκυροβολήσουν. Τη νύχτα, κολυμβητές τους έκοβαν τους κάβους και τις άγκυρες, προκειμένου το πλοίο να συντριβεί και να βυθιστεί. Ακολουθούσε ρεσάλτο στο πλοίο από τους κολυμβητές ή από βάρκες στις οποίες μετείχαν και γυναίκες, και πολλές φορές ηγούντο οι τοπικοί παπάδες. Ο Ιούλιος Βέρν παρουσιάζει αυτή τη μορφή πειρατείας στο μυθιστόρημα του «Το Αιγαίο στις φλόγες».

Οι ταξιδιωτικές οδηγίες του 18^{ου} αιώνα συνιστούσαν σε όσους περιέπλεαν τις ακτές της Μάνης να κρατούν απόσταση ασφαλείας. Υπήρχε μάλιστα και σχετικό ναυτικό τραγούδι που προέτρεπε τους ναυτικούς:

«...Από τον Κάβο Ματαπά, σαράντα μίλια αλαργινά (μακριά)

Και από τον Κάβο Γκρόσο, σαράντα κι άλλο τόσο...»

Κύριο χαρακτηριστικό του μανιάτικου συντροφικού κούρσου ήταν η ισότητα στη διανομή της λείας, κανόνας που οι Μανιάτες τηρούσαν απαρέγκλιτα. Όλη η λεία απλωνόταν στη παραλία του Οίτυλου και όλα μοιράζονταν εξίσου, το ένα δέκατο πήγαινε στην εκκλησία, και μετά όλα δινόταν στις γυναίκες για φύλαξη.

Σύντομα ο πλούτος που συσσωρεύσαν τους επέτρεψε, να αποκτήσουν δικό τους στόλο από πολλά πλοία, που έκαναν όπως προανα-

φέρθηκε, άλλοτε εμπόριο και άλλοτε πειρατεία. Ασφαλώς όλα αυτά τα πλοία χρησιμοποιούνταν πάντοτε κατά των Τούρκων, του οθωμανικού στόλου και των παράκτιων πόλεων και χωριών, σε όλες τις πρώιμες εξεγέρσεις και στην εθνεγερσία. Ο Τούρκος ήταν πάντα ο υπέρτατος εχθρός και η μεγαλύτερη απειλή. Πολλές γνωστές οικογένειες της Μάνης ανέπτυξαν πειρατική δράση και υπήρξαν μεγάλοι πλοιοκτήτες τέτοιων πλοίων διπλής χρήσης. Ανάμεσα τους, οι Μαυρομιχαλαίοι, οι Μαντούβαλοι, οι Τρουπακηδες, οι Αραπάκηδες, οι Κουτσιλήρηδες και πολλοί άλλοι. Μανιάτικα πλοία συμμετείχαν στους γνωστούς πειρατικούς στόλους της εποχής με γνωστότερο ίσως το στόλο του Λάμπρου Κατσώνη, ενώ γνωστοί χριστιανοί κουρσάροι της Μεσογείου είχαν το ορμητήριο τους στη Μάνη. Η συνάφεια των Μανιατών με την πειρατεία και η απειλή που συνιστούσαν αυτοί για τον έλεγχο των γραμμών συγκοινωνιών της Αυτοκρατορίας αλλά και τον Οθωμανικό στόλο, οδήγησε τους Οθωμανούς να υπαγάγουν την Μάνη όχι στον πασά του Μοριά όπως ήταν φυσικό, αλλά στον Οθωμανικό Στόλο και τον Αρχιναύαρχο Καπουδάν Πασά που ήταν πλέον υπεύθυνος για τη συμπεριφορά και τη δράση τους.

Το καθεστώς της Μάνης ήταν η φυλετική ένωση. Εδώ, αντί για φάρες υπήρχαν οι πατριές, που όμως σταδιακά για να αποκτήσουν μεγαλύτερη ισχύ επεκτάθηκαν με τη μορφή διευρυμένων οικογενειών με παράλληλους ή επάλληλους οικογενειακούς κλάδους. Έτσι αν και έχασαν τον βασικό γενοφυλετικό χαρακτήρα τους, ισχυροποιήθηκαν και κατέληξαν σε περιφερειακές ενώσεις που υπεράσπιζαν τα συμφέροντα της περιοχής με μια πρωτογενή μορφή αυτοδιοίκησης. Έτσι λ.χ. για να γίνει αντιληπτό το σύστημα των πατριών, η οικογένεια Κωσταράκου (οι Κωσταριάνοι όπως ήταν γνωστοί) από το Μέζαπο, αποτελούσε οικογενειακό κλάδο της οικογενείας των Λιάνων που ήταν ένας από τους δυο κύριους κλάδους της σημαντικής, πολυπληθούς και πολύκλαδης πατριάς των Νικλιάνων, γνωστής από το 1533, με έδρα το χωριό Κοίτα.

Οι υποθέσεις της πατριάς και οι εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις ρυθμίζονται από τη «γεροντική» στην οποία μετέχουν οι γέροντες της πατριάς, ενώ οι υποθέσεις της Μάνης ρυθμίζονται από τη «γεροντική» στην οποία μετέχουν οι γέροντες όλων των πατριών. Οι λεγόμενοι προύχοντες δεν είναι παρά πρωτογέροντες ισχυρών πατριών. Κάθε μια από τις μεγάλες καπετανίες ήταν απόλυτα ανεξάρτητη από την άλλη, έμοιαζε δηλαδή απόλυτα με τις σκωτικές φατρίες, τις clans. Ισχυροί καπετάνιοι,

ακόμα και οι Γρηγοράκηδες και οι Μαυρομιχάληδες δέχτηκαν ένοπλες επιθέσεις όταν αναμίχθηκαν στα θέματα άλλων πατριών. Στην Έξω και Βόρεια Προσηλιακή Μάνη, στις περιοχές που συνορεύουν με τον τουρκοκρατούμενο Μοριά, καπετάνιοι και λαός έπρεπε να είναι πάντα ετοιμοπόλεμοι για να μπορούν αν αντιμετωπίσουν ταχύτατα ενδεχόμενη τουρκική επίθεση. Εκεί λόγω ειδικών συνθηκών ο καπετάνιος έχει την ισχύ, την οποία στηρίζει πάντοτε στη δύναμη των τουφεκιών της πατριάς του. Χωρίς αυτή, ούτε οι Τούρκοι τον αναγνωρίζουν ούτε οι Μανιάτες τον ανέχονται.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η Μάνη δεν είναι απλώς φεουδαρχία αλλά μία στρατιωτική δημοκρατία. Ο λαός της Μάνης έχει πάντα το βλέμμα του πάνω στον αρχικαπετάνιο και στους άλλους καπετάνιους και όταν αυτοί εμπλέκονται σε υποθέσεις άλλων πατριών ή γίνονται ύποπτοι συνεννοήσεων με τους Τούρκους υπάρχει συντονισμένη αντίδραση με κόστος σχεδόν πάντα την ίδια τη ζωή τους. Ο ισχυρότερος καπετάνιος της εποχής του, Γιαννάκης Κουτήφαρης, δολοφονήθηκε - δηλητηριάστηκε με σταφύλι κατά την ιταλική συνήθεια - το 1715 από «ημιεπίσημη συνομωσία» των υπολοίπων καπεταναίων και κληρικών όταν κατά τον Βενετοτουρκικό πόλεμο κατηγορήθηκε ότι παραβίασε τους όρκους των Μανιατών για συμμαχία με τους Ενετούς και ήρθε με πρωτοβουλία του σε συνεννόηση με τους Τούρκους για το συμφέρον της Μάνης, κατά τη γνώμη του. Οι Ενετοί ήταν αντιπαθείς αλλά οι Τούρκοι μισητοί. Οι καπεταναίοι και αργότερα οι μπέηδες, είναι ανεκτοί και κάποτε αγαπητοί, μόνο όταν εξυπηρετούν την ελευθερία της Μάνης.

Εξάλλου, το λάβαρο της Μάνης αναγράφει «Νίκη ή Θάνατος» και όχι «Ελευθερία ή Θάνατος» γιατί η «Ελευθερία» υπάρχει πάντα και είναι δεδομένη και μη διαπραγματεύσιμη. Οι Μανιάτες δεν εξαγείρονται για να αποκτήσουν την ελευθερία τους γιατί την έχουν. Πολεμούν όπως όλοι οι στρατιωτικοί για τη νίκη. Η αδιαλλαξία του ασυμβίβαστου λαού και η αγκυριότητα των αντιδράσεων πρόλαβε τα παραστρατήματα και οι καπεταναίοι στις δύσκολες ώρες έκαναν το χρέος τους.

Όταν απαιτείται, οι καπεταναίοι εκλέγουν με πλειοψηφία ένα αρχικαπετάνιο που όμως είναι «πρώτος μεταξύ ίσων». Οι Τούρκοι μετά τα Ορλωφικά, όπως προαναφέρθηκε, συμφώνησαν με τους Μανιάτες στη δημιουργία 4 συγκεκριμένων καπεταναίων, (ή κατ άλλους ιστορικούς 7 ή

8) με επικεφαλής ένα τοπικό καπετάνιο. Σε κάθε περίπτωση, οι καπετάνιοι συνέρχονταν και έβγαζαν ένα αρχικαπετάνιο που ονομαζόταν πλέον από το 1776 Μανιατμπέης, και η εκλογή του μετά το 1778-9 επικυρωνόταν από το Σουλτάνο. Αυτός έστελνε σαν όμηρο κάποιον από την οικογένεια του στην Κωνσταντινούπολη, ενώ όπως προαναφέρθηκε και για ευνόητους λόγους υπαγόταν στον αρχιναύαρχο Καπουδάν Πασά. Αυτοί ήταν οι όροι για να μην μπουν Τούρκοι στη Μάνη.

Ο πρώτος Μανιατμπέης ήταν ο Τζανέτος Κουτήφαρης ή Κουτούφαρης που κράτησε το αξίωμα για 4 χρόνια και πιθανόν απαγχονίστηκε στην Κωνσταντινούπολη κατηγορούμενος ως κλέφτης και ενδεχομένως πειρατής, πληρώνοντας ίσως την απελπισμένη μάχη του Παναγιώταρου και του Κωνσταντή Κολοκοτρώνη στην Καστάνια, ενώ κατά άλλους γλύτωσε από τους Τούρκους με μεσολάβηση των Γάλλων και πέθανε από φυσικό θάνατο. Σε κάθε περίπτωση, είναι φανερό ότι οι Τούρκοι είχαν επιτέλους κατορθώσει, εκμεταλλευόμενοι τις διχόνοιες και τις φιλοδοξίες των καπεταναίων, να αποκτήσουν πρόσβαση και λόγο στη διακυβέρνηση και την πολιτική της Μάνης.

Βέβαια, ποτέ τα πράγματα αυτά δεν είναι μονοσήμαντα. Υπάρχουν σοβαρές αποδείξεις ότι ο Σουκιούρ-μπέης, αντιναύαρχος του οθωμανικού στόλου και κυβερνήτης της Ρόδου, ήταν ο εξισλαμισμένος Γιώργος Μαυρομιχάλης, γιος του Σκυλόγιαννη Μαυρομιχάλη που αιχμαλωτίστηκε μικρός στα Ορλωφικά και εξαναγκάστηκε να γίνει γενίτσαρος, και ο οποίος προστάτεψε και βοήθησε σημαντικά τον ανιψιό του Πέτρο Μαυρομιχάλη να γίνει ο μπέης της Μάνης. Η πατριά ήταν πάνω από όλα.

Με τη θέσπιση του Μανιάτμπη, οι Τούρκοι δυστυχώς κατόρθωσαν να επιτύχουν διείσδυση βραδεία μεν, σταθερή και βαθειά δε, στηριγμένη στη διχόνοια μεταξύ των μεγάλων πατριών που διεκδικούσαν τον τίτλο. Και αυτό έπρεπε να αναχαιτισθεί.

Ο Πετρόμπηης σε επιστολές του εκφράζει ξεκάθαρα προς άλλους καπετάνιους αλλά και προς την Φιλική Εταιρία, σοβαρές ανησυχίες ότι αυτή η διχόνοια θα επιτρέψει τελικά στους Τούρκους να υποτάξουν ολοκληρωτικά τη Μάνη. Η Μάνη οδηγείται στο χείλος της καταστροφής.

Η Φιλική Εταιρία στα χρόνια πριν την επανάσταση, είχε σωστά εκτιμήσει ότι το Κέντρο Βάρους της εξέγερσης σε στρατηγικό αλλά και ε-

πιχειρησιακό επίπεδο, ήταν ο Μοριάς. Επιπλέον για λόγους επιχειρησιακού συντονισμού, ο Μοριάς ήταν το κυριότερο από τα μέρη που θα λάμβανε χώρα το εναρκτήριο έναυσμα της εξέγερσης. Εκεί ήταν η κύρια προσπάθεια των επαναστατών, όπως λέγεται στη στρατιωτική τακτική. Αυτή ήταν η περιοχή που για πολλούς, απόλυτα εμφανείς και κατανοητούς λόγους, παρείχε τα περισσότερα εχέγγυα επιτυχίας. Και βέβαια ο κυρίαρχος παράγων για την επιλογή και την ενδεχόμενη επιτυχία ήταν η ίδια η Μάνη και οι Μανιάτες, με τις γνωστές σε όλους στρατιωτικές τους δυνατότητες. Μόνο αυτοί μπορούσαν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τους Τούρκους, τουλάχιστον στη αρχή του αγώνα.

Γρήγορα όμως οι Φιλικοί αντιλήφθηκαν ότι η Μάνη ήταν βαθιά διχασμένη και ότι οι ηγετικές αντιπαραθέσεις διασπούσαν και μείωναν σημαντικά την πολεμική ισχύ της.

Ο Μανιάτικος λαός όμως, δείχνει μια εξαιρετική αλλά και αναμενόμενη ωριμότητα. Παραμένει σταθερά προσηλωμένος στην ιδέα της ελευθερίας και με τη στάση του δημιουργεί αναστολές στις ενέργειες αυτών που διεκδικούν την ηγεμονία. Οι ισχυρές πατριές αντιλαμβάνονται ότι πρέπει να αποκαταστήσουν μεταξύ τους μία ισορροπία που θα εξασφαλίζει τη συμβίωση γιατί ο λαός είναι αμείλικτος και δεν συγχωρεί προσωπικές πολιτικές σε βάρος της ελευθερίας.

Η ηγεσία των Φιλικών έσπευσε λοιπόν να συμβιβάσει τους ανταγωνιζόμενους καπετάνιους και στο συμβιβασμό αυτό δόθηκε μεγάλη έμφαση για να εξασφαλισθεί η επιτυχία του και να αποτελέσει ασφαλή εγγύηση και μήνυμα προς όλους. Η έμφαση αυτή όμως, δημιούργησε την εντύπωση ότι οι οικογένειες των Μαυρομιχαλαίων, των Γρηγοράκηδων και των Τρουπάκηδων που συμβιβάστηκαν και υπέγραψαν το συμφωνητικό, ήσαν οι ηγετικές όπως αποκλήθηκαν οικογένειες, στις οποίες υπακούουν και τις οποίες ακολουθούν οι άλλες πατριές της Μάνης. Η αντίληψη αυτή που συνεχίζει να ισχύει μέχρι και σήμερα δεν ανταποκρίνεται στη πραγματικότητα.

Οι Μανιάτες τιμούσαν και σεβόντουσαν άντρες σαν τον Πετρόμπεη, τον Τζανέτμπεη Γρηγοράκη, τον Κυριακούλη ή τον Ηλία Μαυρομιχάλη και άλλους άξιους άνδρες, επειδή ήταν ικανοί και γενναίοι και πολεμούσαν μαζί τους ή υπό την ηγεσία τους, χωρίς ωστόσο να έχουν σχέση άρ-

χοντος και υποτελούς. Οι πολεμιστές στρατεύονταν και πολεμούσαν σύμφωνα με τις αποφάσεις της «γεροντικής» της πατριάς τους και κανένας άλλος δεν μπορούσε να τους επιβάλλει τη θέληση του. Με τις λεγόμενες ηγετικές οικογένειες, τις πλέον γνωστές, συνεργάζονται όταν συμφωνούν με τις προτάσεις τους, αν όμως διαφωνούν όχι μόνο εκφράζουν την διαφωνία τους αλλά δεν διστάζουν να φτάσουν μέχρι τα όπλα.

Αυτό γίνεται απόλυτα αντιληπτό, αν υπολογίσουμε ότι απέναντι στο συνολικό αριθμό των περίπου 8500 πολεμιστών, οι τρεις ηγετικές οικογένειες (Μαυρομιχάληδες, Γρηγοράκηδες, Τρουπάκηδες) δεν διέθεταν συνολικά περισσότερα από 3000 τουφέκια. Οι υπόλοιποι άνδρες, μια πολλαπλάσια ισχυρή και υπολογίσιμη στρατιωτική δύναμη, ανήκουν σε άλλες πατρίες και υπακούουν σε άλλους καπετάνιους. Είναι όμως εξίσου ξεκάθαρο, ότι οι Μανιάτες κατά την διάρκεια των επιχειρήσεων και εξαιτίας της στρατιωτικής τους κουλτούρας, υπακούουν σε ένα αρχηγό που έχει την διοίκηση και την ευθύνη εκτέλεσης της συγκεκριμένης επιχείρησης ή επιχειρήσεων. Το ρόλο αυτό είχε αναλάβει ο Πετρόμπεης σαν αρχικαπετάνιος και αρχιστράτηγος τουλάχιστον στην αρχή του αγώνα. Είναι βέβαια αναμενόμενο ότι αυτός ο αρχηγός θα είναι πάντα ένας σεβαστός, αποδεδειγμένα γενναίος και ικανός ηγέτης.

Οι Μανιάτες λόγω της εμπειρίας τους στα όπλα και της στρατιωτικής τους παιδείας είχαν και ένα άλλο ρόλο, που η αξία του φάνηκε γρήγορα με την έκρηξη της Επανάστασης. Άρχισαν εκ των πραγμάτων να εκπαιδεύουν τους αγρότες που είχαν εξεγερθεί, στον χειρισμό των όπλων και στη τακτική του πολέμου. Αυτό ήταν σημαντικό, γιατί οι χωρικοί άρχισαν να έχουν αυτοπεποίθηση σε ενδεχόμενη συμπλοκή με τους Τούρκους αλλά και ολοκληρώνοντας την εκπαίδευση μπόρεσαν να γυρίσουν στις γεωργικές εργασίες τους για να μη διακοπεί η τροφοδοσία των στρατευμάτων. Η έλλειψη όμως ενός αρχηγού ήταν φανερή. Κάθε χωριό ή κάθε ομάδα είχε τον δικό της αρχηγό, που όχι μόνο συχνά δεν είχε γνώσεις και προσόντα, αλλά δεν άκουγε και κανένα. Μόνο όταν στο στρατόπεδο ήταν οι Μαυρομιχάληδες ή ο Μούρτζινος ή άλλοι γνωστοί Μανιάτες οπλαρχηγοί, οι χωρικοί υπάκουαν πρόθυμα στη εκπαίδευση, στην οργάνωση και στην τροφοδοσία γιατί τους θεωρούσαν ετοιμοπόλεμους και αληθινά παλληκάρια.

Τα γεγονότα δικαίωσαν όλες τις εκτιμήσεις των Φιλικών και των πρωτεργατών της εξέγερσης. Η παρουσία και η μαχητική αξία των Μανιατών αποδείχτηκε απaráμιλλη. Στην πραγματικότητα, μόνο οι Μεσσήνιοι και οι Μανιάτες ήταν εκείνοι που τολμούσαν να αντιμετωπίσουν τους Τούρκους στις πρώτες αψιμαχίες, και ξεχώριζαν με την ιδιότυπη φορεσιά τους αλλά και το πολεμικό τους ήθος. Είναι φανερό ότι η συμμετοχή των Μανιατών ήταν πάντα καθοριστική. Κανένα κίνημα των Ελλήνων επί Τουρκοκρατίας δεν εκδηλώνεται χωρίς προσυνηννόηση με τους Μανιάτες και χωρίς τη συμμετοχή τους, αν θέλει να έχει ελπίδα επιτυχίας.

Οι Μανιάτες συνιστούν τη μόνη πολεμικά αξιόπιστη δύναμη στη Πελοπόννησο. Αντίθετα στη Ρούμελη, υπάρχουν οι ισχυροί και έμπειροι αρματολοί αλλά και οι κλέφτες που έχουν απομείνει και ενισχυμένοι με όσους Σουλιώτες επέστρεψαν για να μετάσχουν στον αγώνα, αποτελούν όλοι μαζί μια πολεμικά αξιόπιστη δύναμη που θα αποτελέσει τον πυρήνα του μελλοντικού στρατού του έθνους.

Κυρίες και Κύριοι, αγαπητοί Όμοιοι,

Ο ξεσηκωμός του 1821 δεν ήταν ούτε η πρώτη ούτε η μοναδική εξέγερση των Ελλήνων από την Άλωση. Ήταν όμως αυτή που πέτυχε και κατόρθωσε να αναστήσει τους Έλληνες και να τους κάνει να αναδυθούν και πάλι στο διεθνές πολιτικό γίγνεσθαι αποδεικνύοντας ότι για να κερδίσουν την ελευθερία τους, ήταν διατεθειμένοι να πληρώσουν για μία ακόμα φορά ένα τεράστιο τίμημα σε πόνο, αίμα και καταστροφές και να ξαναρχίσουν από την αρχή. Και αυτό δεν ήταν προϊόν έκπληξης ή λάθος υπολογισμού. Ήξεραν από την αρχή τι τους περίμενε εφόσον ξεσηκωνότουσαν εναντίον των Τούρκων, ενός έθνους που το μόνο που έχει αφήσει πίσω του στην ιστορική διαδρομή του είναι καταστροφές, αίμα, πόνο και δυστυχία. Ένα έθνος που δυστυχώς δεν έχει κατορθώσει να προσφέρει καρπούς στον παγκόσμιο πολιτισμό.

Το τόλμησαν όμως και το κατόρθωσαν γιατί οι συνθήκες είχαν πια ωριμάσει. Το ελληνικό έθνος χρειαζόταν πλέον, μεγαλύτερες και ισχυρότερες αλυσίδες για να παραμείνει αλυσοδεμένο στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Και οι Τούρκοι δεν τις διέθεταν πλέον. Το ήξεραν όμως ότι ο αγώνας θα ήταν τρομερός και δεν θα γινόταν σε διπλωματικά τραπέζια ή

σε κοινοβούλια. Θα γινόταν στα βουνά, στους κάμπους, στις θάλασσες, στα ντερβένια και στα κάστρα. Ήθελε γενναιότητα, μαχητική ισχύ, πολεμική αρετή και ναυτοσύνη. Και πάνω από τα λεφτά ή τις σοδειές ή τα πλεούμενα, θα κόστιζε αίμα. Πολύ αίμα, αίμα ελληνικό.

Στον αγώνα αυτό το ξεσηκωμένο έθνος δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει μόνο του τα τουρκικά στίφη, έναν από τους φοβερότερους στρατούς της εποχής. Το Έθνος πήρε τα όπλα και πολέμησε, έπρεπε όμως να μπορεί να στηρίζεται σε ανθρώπους που είχαν κάνει τη σύγκρουση, τον πόλεμο και την καταστροφή κομμάτι της ζωή τους. Χρειαζόταν ένα στρατιωτικό επαγγελματικό κομμάτι που σταδιακά θα επωμιζόταν το βάρος του αγώνα και δεν θα τρόμαζε, ούτε θα φοβόταν ή θα απογοητευόταν. Οι ένοπλες ομάδες των κλεφταρματολών, και οι πολεμικές φυλές των Σουλιωτών και των Μανιατών που συνιστούσαν μόνιμα στρατιωτικά σώματα, βοήθησαν στην επαγρύπνηση του ελληνικού λαού, στην προετοιμασία του, στην εκπαίδευση και στο ξεσηκωμό του όταν ήρθε ο καιρός της Επανάστασης, αλλά και στη διατήρηση της στρατιωτικής κουλτούρας και του πολεμικού ήθους που ήταν απαραίτητη για την επιτυχία του εγχειρήματος.

Και νίκησαν οι Έλληνες και απελευθερώθηκαν. Γιατί το πίστεψαν. Γιατί το πλήρωσαν με το αίμα και τη ζωή τους, και γιατί το άξιζαν. Το Έθνος είχε ξαναγεννηθεί για μία ακόμα φορά.

Κατά τη γνώμη μου, ο αγώνας που άρχισε τότε όμως, αν και έχουν περάσει 200 χρόνια, δεν ολοκληρώθηκε ακόμα. Η αντιπαράθεση με τους Τούρκους έρχεται από τα βάθη των αιώνων και δυστυχώς το τέλος αυτής της ιστορίας δεν φαίνεται πουθενά στο ορατό μέλλον.

Συνεχίζεται και δυστυχώς θα συνεχίζεται για πολλά ακόμα χρόνια, με άλλα ή αν χρειαστεί και με τα ίδια μέσα, μέχρις ότου οι Έλληνες να βρεθούμε στη θέση που μας αξίζει, να μπορέσουμε να διαφυλάξουμε όσα μας ανήκουν και να ξαναποκτήσουμε ότι έχουμε χάσει στο πέρασμα το χρόνου.

Σας ευχαριστώ και Χρόνια Πολλά.

ΟΜΟΙΟΙ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

*****

Ομιλία για την Εθνική Επέτειο

*****

**“Στρατιωτικά Σώματα
κατά την Τουρκοκρατία - Μανιάτες”**

Αθήνα, 17 Μαρτίου 2021

Στρατηγός ε.α. Μιχαήλ Κωσταράκος

Επίτιμος Αρχηγός ΓΕΕΘΑ

π. Πρόεδρος της Στρατιωτικής Επιτροπής της ΕΕ

d'après nature par Vois

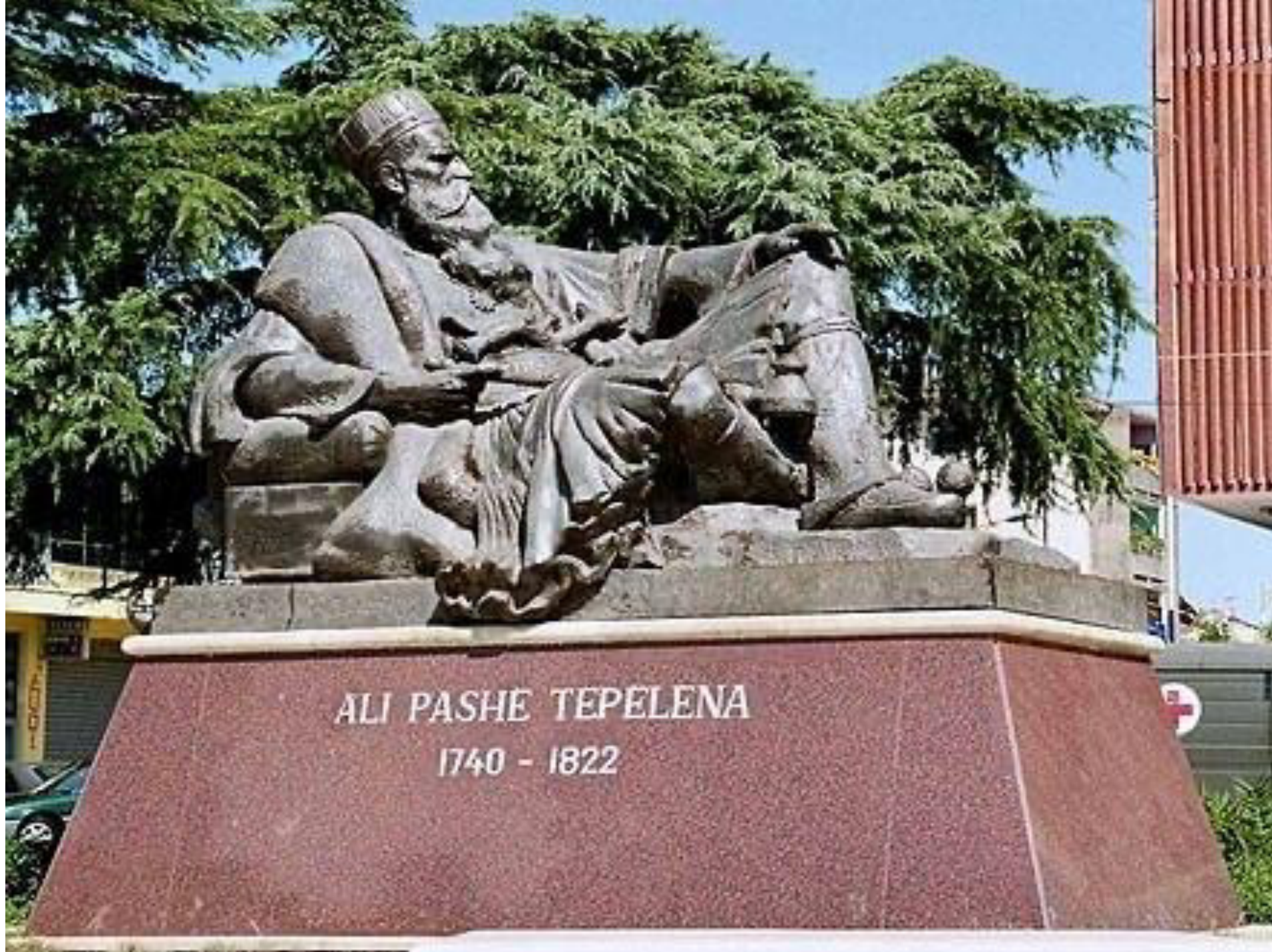
Imp par J. B. Kuhn a Munich

ГРЕКЪ И АРНАУТЪ.
Grec et Arnaute.

Αρματωλοί και Κλέφτες

ALI PASHE TEPELENA

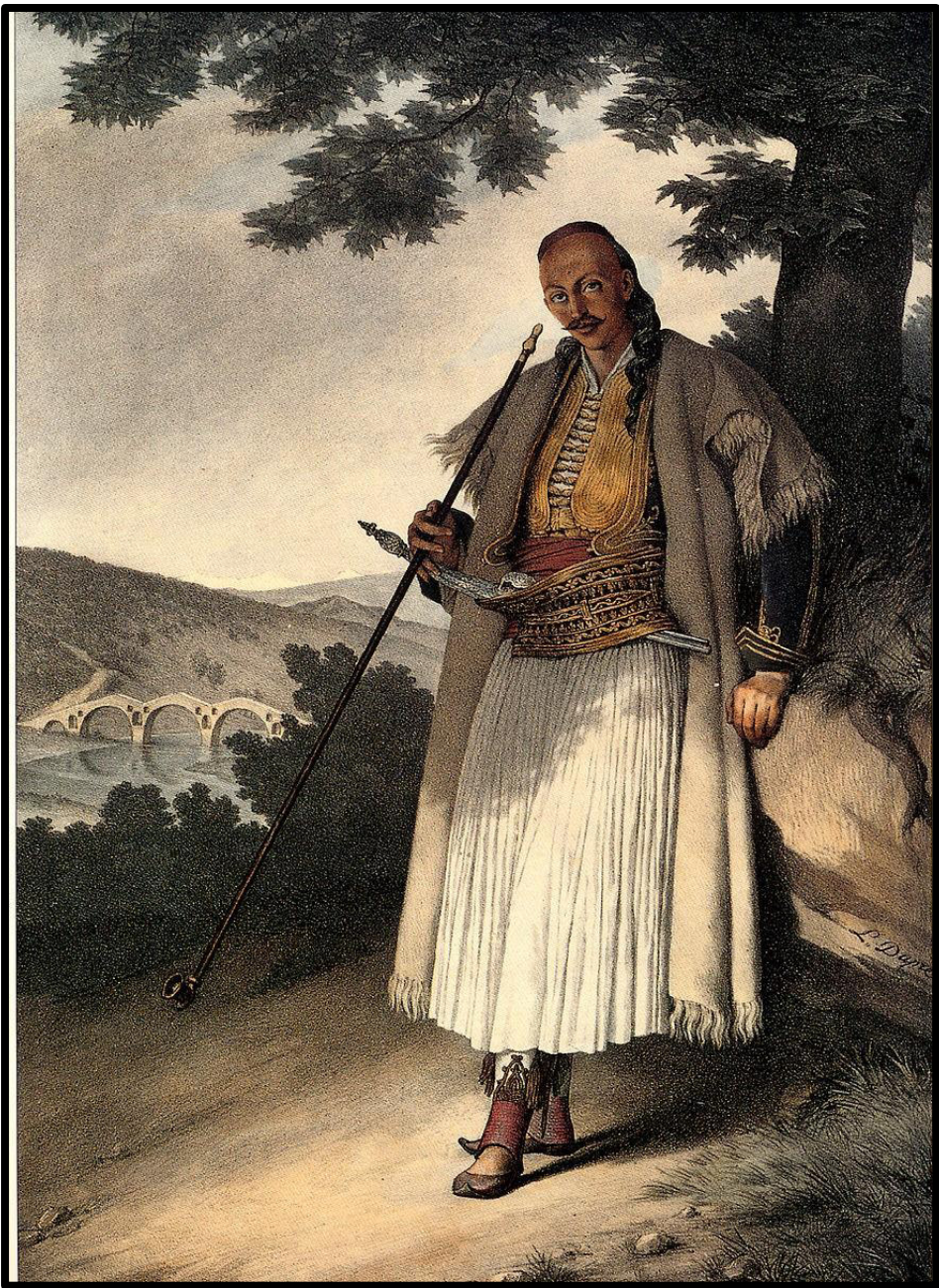
1740 - 1822

To xilio ΝΕΥΡΩΣ του Νεογένους Ναυτικού Η. Κρατού.

Σουλιώτες

Ο μανιάτικος πύργος αποτελεί εξέλιξη αρχαίων οικιστικών προτύπων προσαρμοσμένων στις δύσκολες συνθήκες του μεσαιώνα

SCARDAFYLLOU. ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΡΔΑΝΥΛΗΣ.

Κορκόντυλος Κλαδάς

Σημαία του Κορκόντυλου Κλαδά

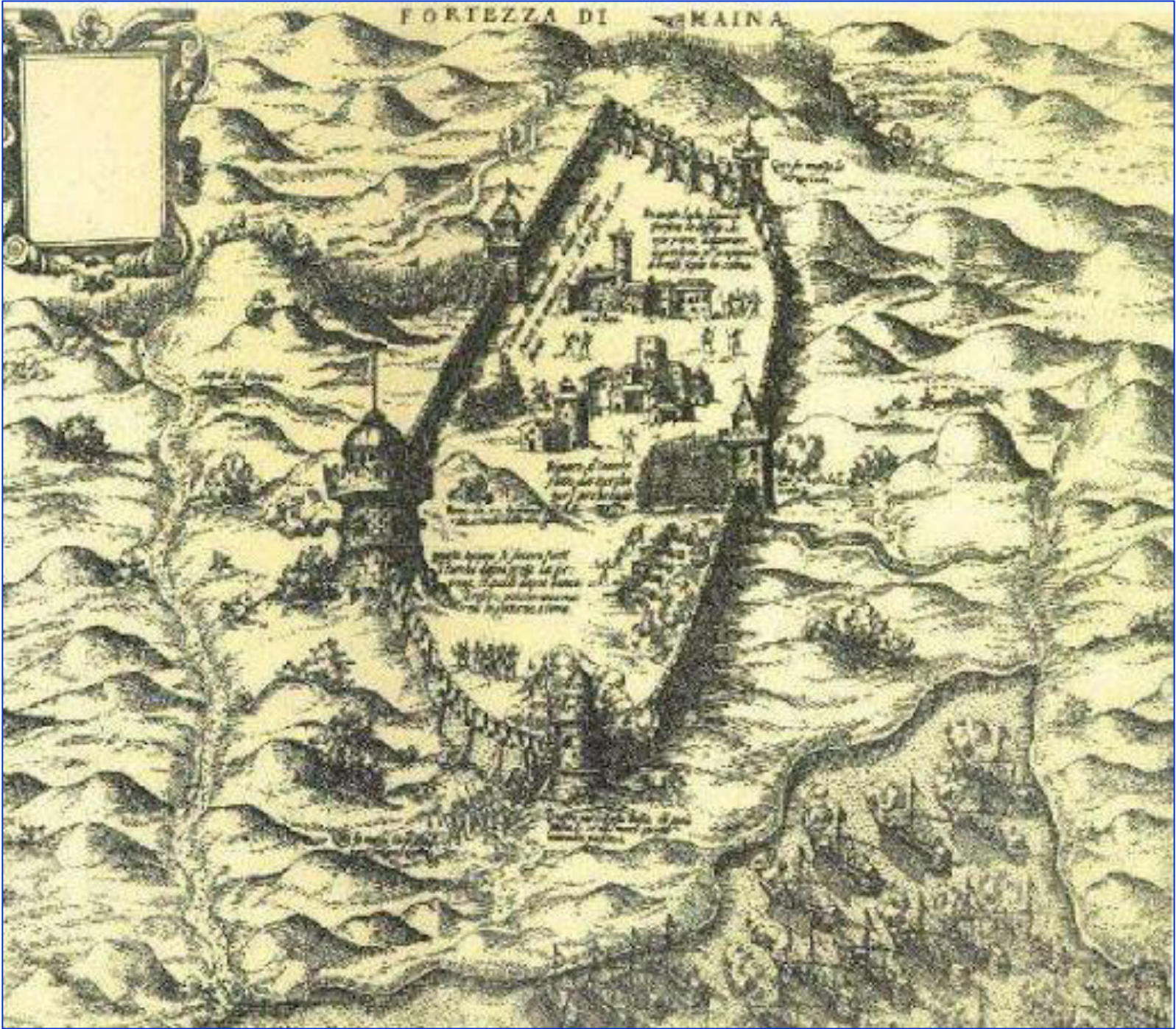
lakonistas.gr

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΑΡΧΗΓΩ ΚΟΡΚΟΝΤΥΛΩ ΚΛΑΔΑ ΚΑΙ
ΣΥΜΠΟΛΕΜΙΣΤΩΝ ΤΩ ΗΡΩΙΚΩΣ ΑΓΟΝΙΣΘΕΝΤΩΝ
ΕΝ ΚΑΣΤΑΝΙΑ ΚΑΤΑ 10000 ΤΟΥΡΚΩΝ ΤΩ 1481
ΠΟΛΕΜΑΡΧΩ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΩ ΒΕΝΕΤΣΑΝΑΚΗ ΚΩ-
ΣΤΑΝΤΗ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΕΝΔΡΟΞΩΣ
ΠΕΣΟΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΝ ΤΗΣ ΚΑΣΤΑ-
ΝΙΑΣ ΥΠΟ 14000 ΤΟΥΡΚΩΝ ΤΩ 1780
ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΣ ΝΕΩΤΕΡΩΣ ΑΓΩΝΑΣ ΤΩ ΕΘΝΩΣ
ΠΕΣΟΝΤΩΝ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΩΝ

Μάχη Ενετών και Τούρκων

FORTEZZA DI MAINA

Carlo Gonzaga Duca di Nevers

Ἡ Καλιμνίτις
1892

Οι Κόμητες Αλέξανδρος και Θεόδωρος Ορλώφ

Σουλτάνος Μαχμούτ ο Β΄

Τουρκαλβανοί

**Γαζί Χασάν Τζετζαϊρλής
Καπουδάν-πασάς Μαντάτογλου**

Γενίτσαρος

Figure 2. Paja Jovanović, *Albanian in Ambush*

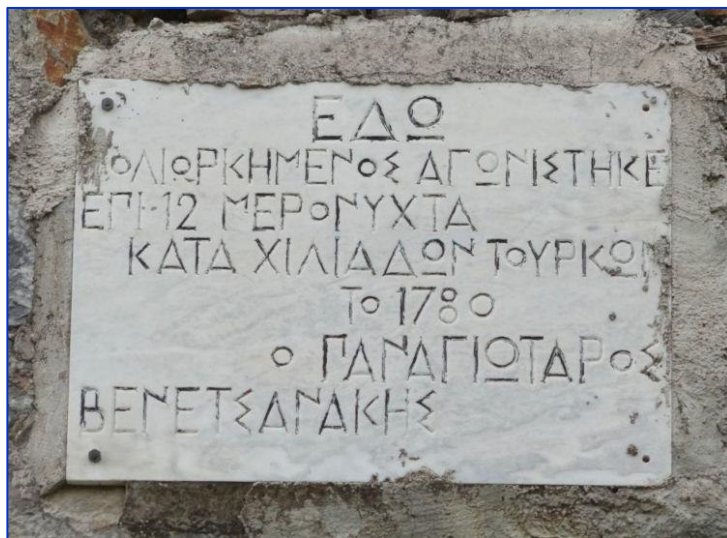
Τουρκαλβανοί

**Διερχμηνέας του Στόλου
Μαυραγάνης Νικόλαος**

Κωνσταντής Κολοκοτρώνης

Μανιάτικη Φορεσιά

Η παραδοσιακή φορεσιά της Μάνης ήταν: βελέσι, σε σκούρο μπλε χρώμα, πουκάμισο, μακρύ και κεντημένο στα άκρα, κοντογούνι (μπόρκα ή καμιγόλα), ζώνη, τσεμπέρι ή τσεμπέρα, πολλές φορές κεφαλογιούρι από μέσα και από πάνω το τσεμπέρι, τσαρούχια και μπελερίνα.

Sir Francis Drake

S^r HEN. MORGAN

Ο ΣΥΡΚΟΥΦ
ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΥΡΣΑΡΟΙ ΤΟΥ

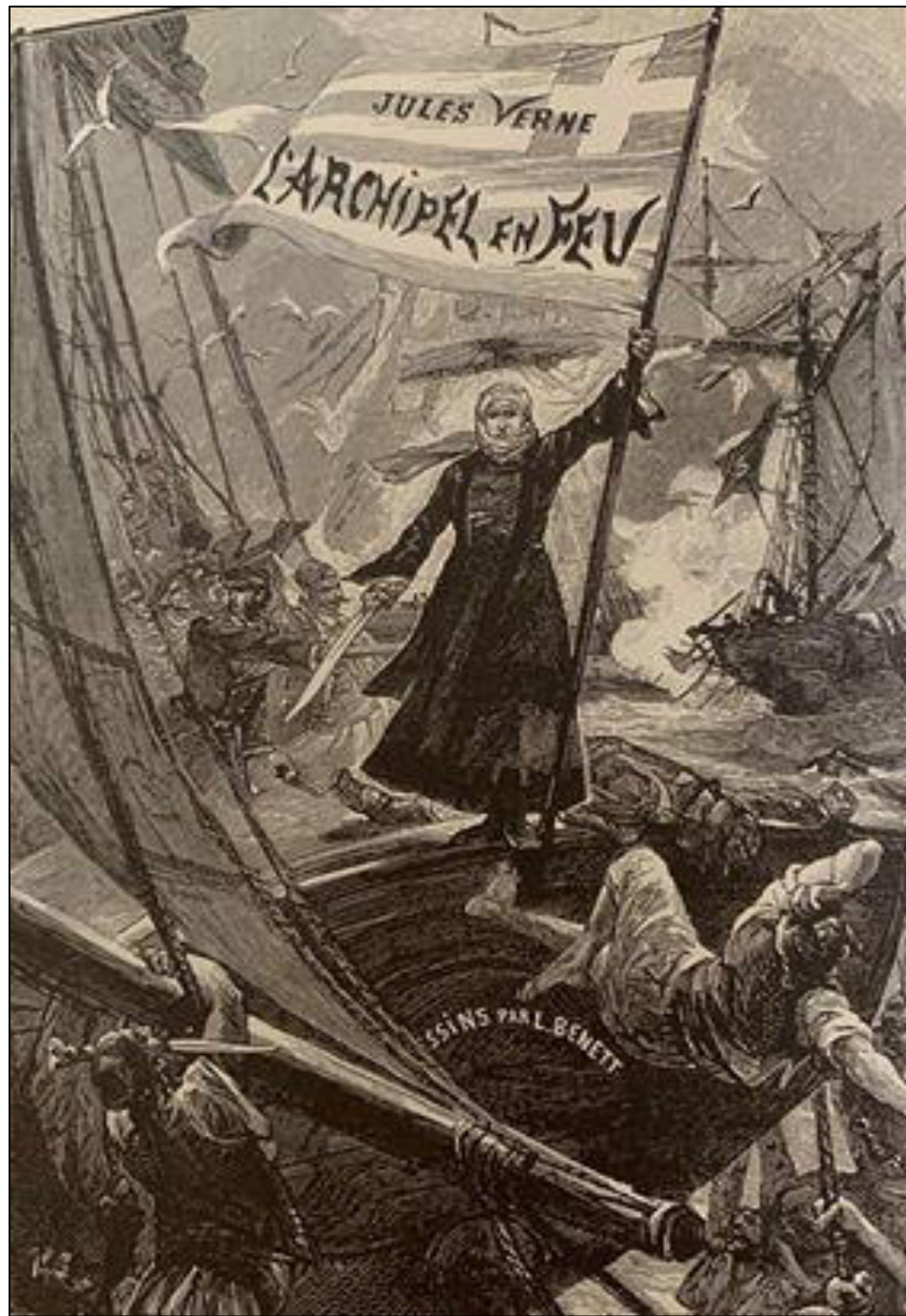

Knights of Malta

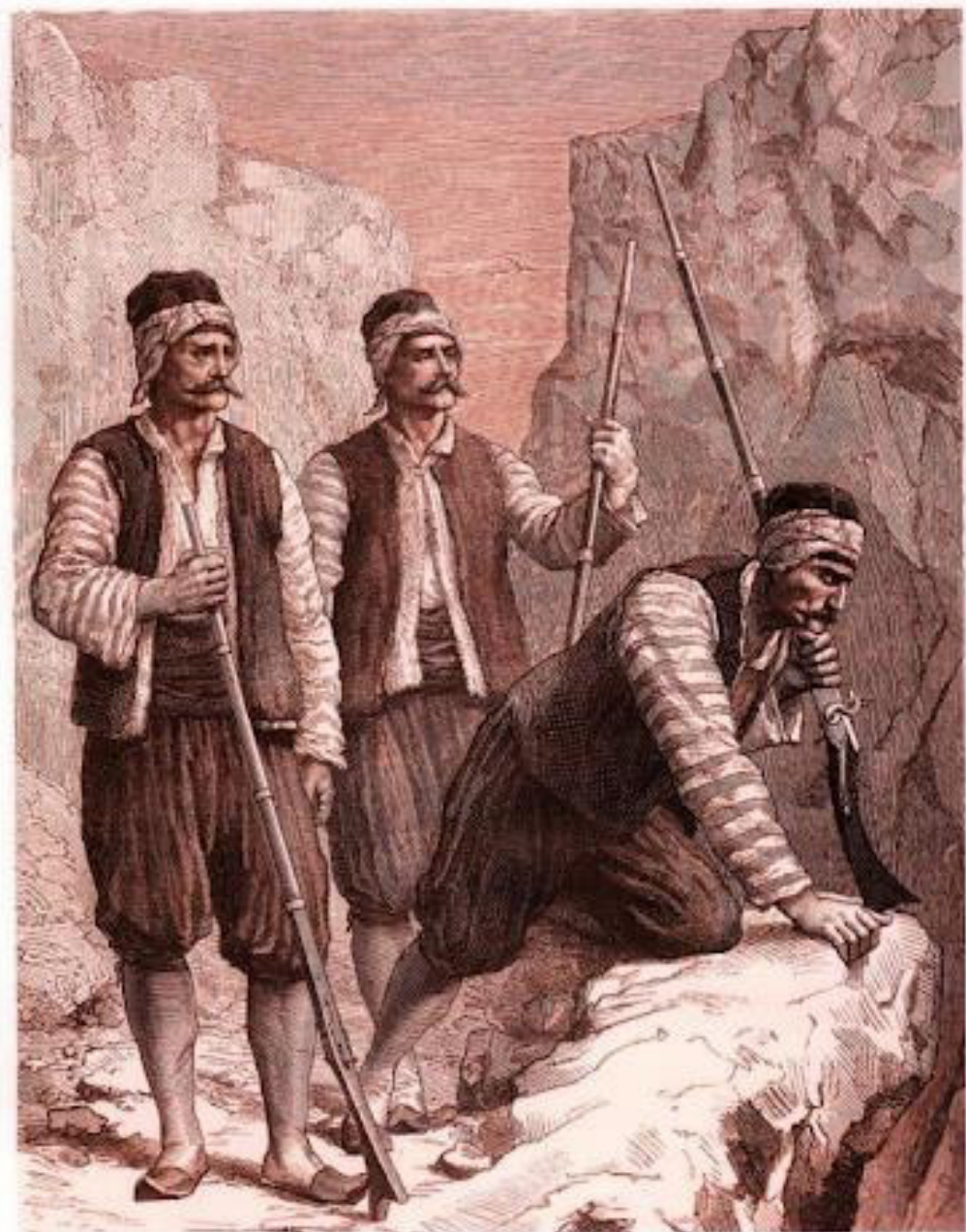
AR DUDU,

«Το Αιγαίο στις φλόγες»

"ΟΡΕΣΙΒΙΟΙ ΜΑΝΙΑΤΕΣ ΣΕ ΚΑΡΑΟΥΛΙ". Ξυλογραφία Henri Belle.

Από τη Συλλογή της βιβλιοθήκης του Αποστόλου Περ. Τζεφεράκου

ΝΙΚΗ Η ΘΑΝΑΤΟΣ

ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ

**Σκυλόγιαννης
Μαυρομιχάλης**

ΟΡΚΙΖΟΜΑΙ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΑΛΗΘΙΝΟΥ ΘΕΟΥ
ΟΙΚΕΙΟΘΕΛΩΣ ΟΤΙ ΘΕΛΩ ΕΙΜΑΙ ΕΠΙ ΖΩΗΣ,
ΠΙΣΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑΝ ΚΑΤΑ ΠΑΝΤΑ.
ΝΑ ΜΗΝ ΦΑΝΕΡΩΣΩ ΤΟ ΠΑΡΑΜΙΚΡΟΝ ΑΠΟ
ΤΑ ΣΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕ ΝΑ ΣΤΑΘΩ
ΚΑΤ' ΟΥΔΕΝΑ ΛΟΓΟΝ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟΥ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΩΣΙ
ΑΛΛΟΙ ΠΟΤΕ ΟΤΙ ΓΝΩΡΙΖΩ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ, ΜΗΤΕ ΕΙΣ
ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΜΟΥ, ΜΗΤΕ ΕΙΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ Ή ΑΛΛΟΝ
ΦΙΛΟ ΜΟΥ.

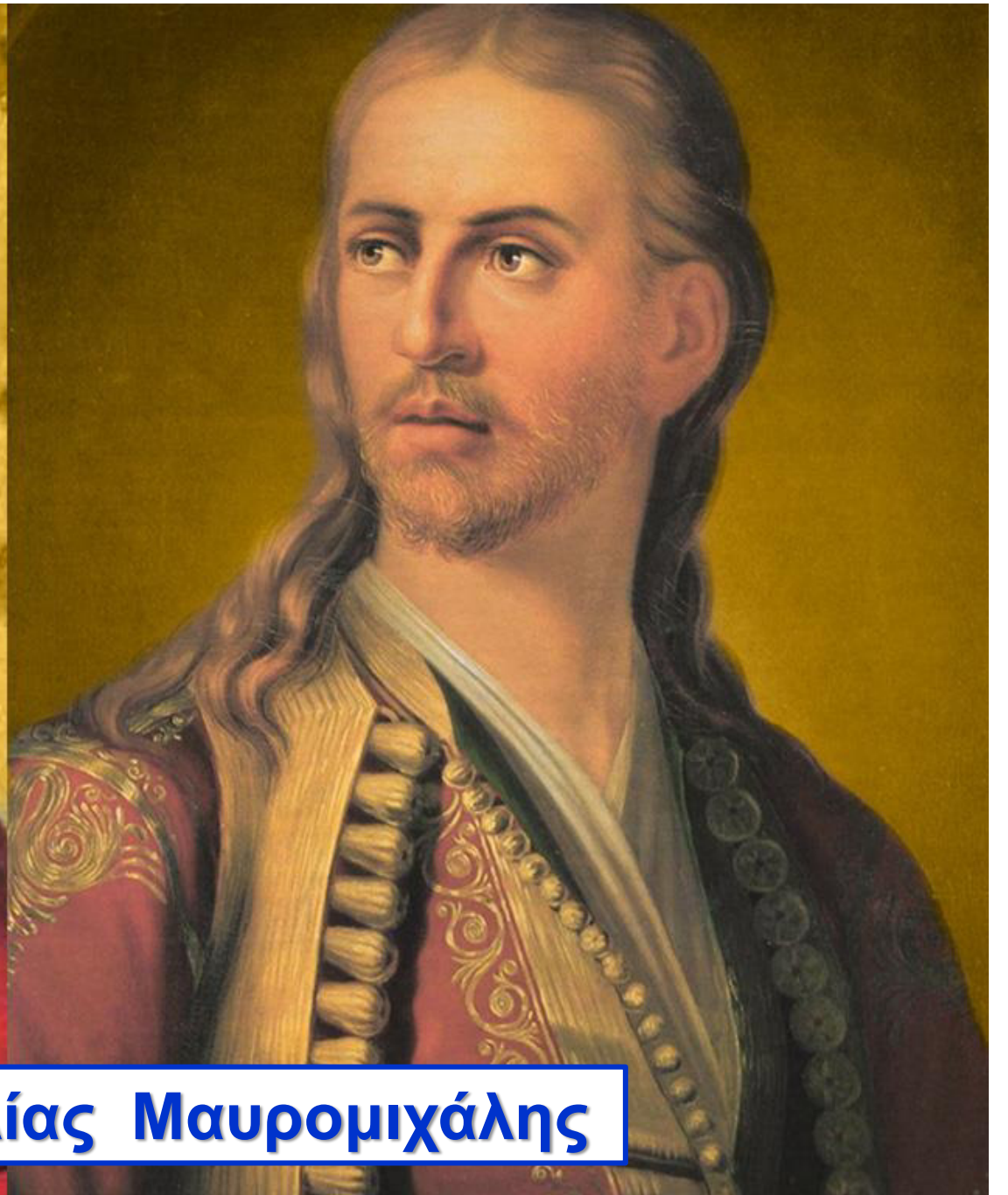
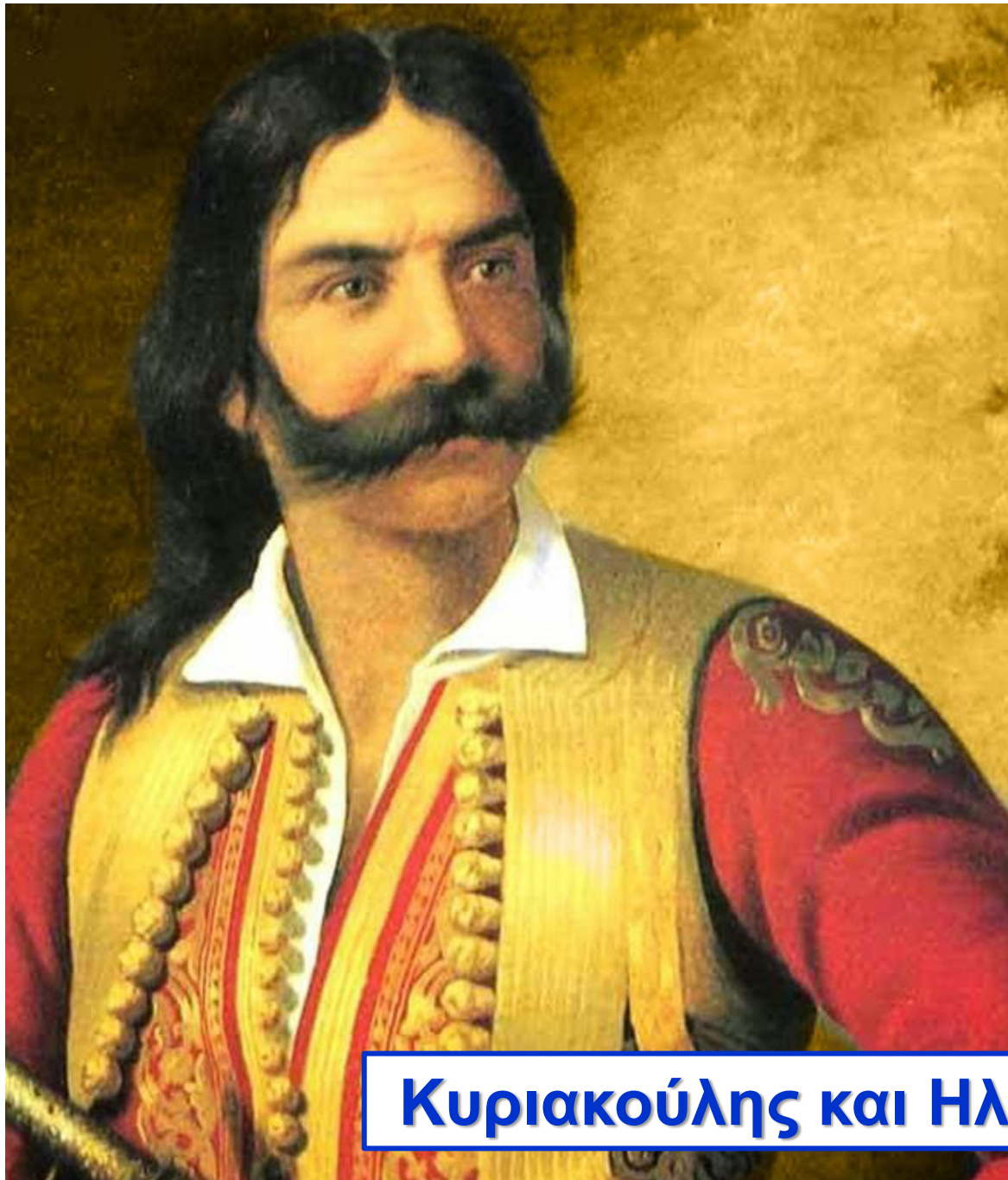
.....

ΤΕΛΟΣ ΠΑΝΤΩΝ, ΟΡΚΙΖΟΜΑΙ ΕΙΣ ΣΕ, Ω ΙΕΡΑ ΠΛΗΝ
ΤΡΙΣΑΘΛΙΑ ΠΑΤΡΙΣ. ΟΡΚΙΖΟΜΑΙ ΕΙΣ ΤΑΣ
ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΟΥΣ ΒΑΣΑΝΟΥΣ ΣΟΥ ΟΡΚΙΖΟΜΑΙ ΕΙΣ ΤΑ
ΠΙΚΡΑ ΔΑΚΡΥΑ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΤΟΣΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ ΕΧΥΣΑΝ
ΚΑΙ ΧΥΝΟΥΝ ΤΑ ΤΑΛΑΙΠΩΡΑ ΤΕΚΝΑ ΣΟΥ. ΕΙΣ ΤΑ
ΙΔΙΑ ΜΟΥ ΔΑΚΡΥΑ ΧΥΝΟΜΕΝΑ ΚΑΤΑ ΤΑΥΤΗΝ ΤΗΝ
ΣΤΙΓΜΗΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΛΟΥΣΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ ΤΩΝ
ΟΜΟΓΕΝΩΝ ΜΟΥ, ΟΤΙ ΑΦΙΕΡΩΝΟΥΜΑΙ ΕΙΣ ΣΕ.

.....

Όρκος Φιλικής Εταιρίας

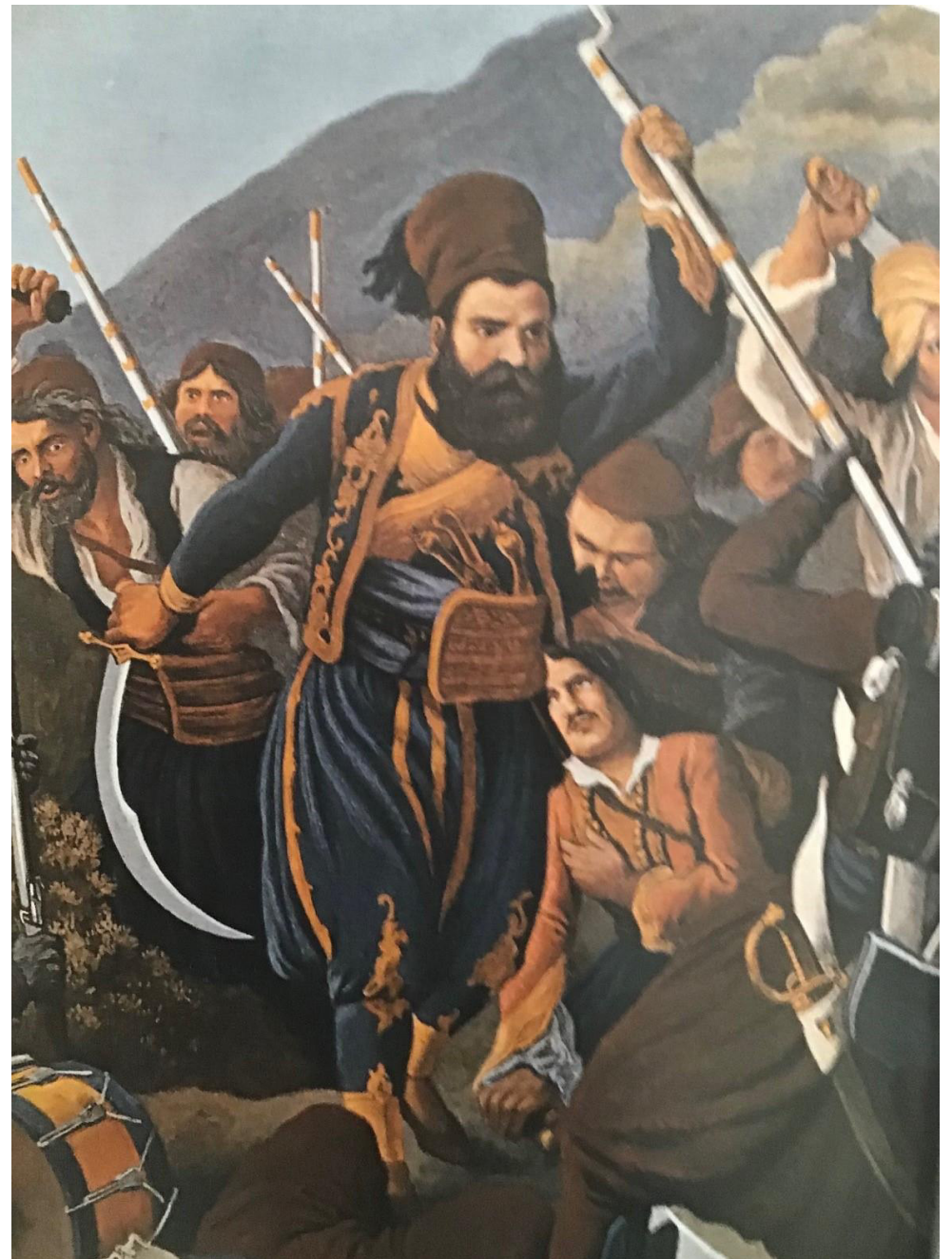

Κυριακούλης και Ηλίας Μαυρομιχάλης

Μανιάτες πολεμιστές

Φωτο: Ηλίας Περγαντής

Καραούλι

